

ΕΛΙΑΜΕΠ
ΕΛΙΑΜΕΡ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ & ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
HELLENIC FOUNDATION FOR EUROPEAN & FOREIGN POLICY

Ελληνικοί Μύθοι και Πραγματικότητα

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	3
Ελληνικοί μύθοι και Πραγματικότητα	4
Η Ελληνική Οικονομία δεν Προσαρμόζεται	6
Οι Έλληνες είναι Τεμπέληδες και δεν Διαθέτουν Επαρκή Προσόντα	15
Οι Έλληνες δεν Πληρώνουν Φόρους;	21
Οι Έλληνες είναι Εγωιστές	27
Η Ανατολική Μεσόγειος Είναι μια Ήσυχη Γειτονιά και ο Ρόλος της Ελλάδας Ασήμαντος	31
Η Κύπρος Πληρώνει για τα δικά της λάθη	35

Εισαγωγή

Οι «Ελληνικοί Μύθοι και Πραγματικότητα», αποτελούν μετάφραση σειράς κειμένων από μέλη και συνεργάτες του Ελληνικού Ιδρύματος Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής, (ΕΛΙΑΜΕΠ), με τη γενική ονομασία “Greek Myths and Reality”. Τα κείμενα αυτά δημοσιεύτηκαν από το Brookings Institution, το πλέον αναγνωρισμένο think tank των Ηνωμένων Πολιτειών, το καλοκαίρι του 2013, με την ευκαιρία της επίσκεψης του Έλληνα πρωθυπουργού στην Ουάσινγκτον.

Η μετάφραση των κειμένων έγινε από τον Άγγελο Ζήκο, εκπαιδευόμενο ερευνητή και μεταφραστή του Παρατηρητηρίου για την Κρίση του ΕΛΙΑΜΕΠ.

Ελληνικοί Μύθοι και Πραγματικότητα

Λουκάς Τσούκαλης

Πρόεδρος του ΕΛΙΑΜΕΠ και Καθηγητής Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης
στο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ο μύθος είναι λέξη ελληνική, ενώ η ελληνική μυθολογία υπήρξε, στο πέρας των αιώνων, πηγή διαρκούς έμπνευσης για πολλούς ανθρώπους σε όλο τον κόσμο. Στόχος μας εδώ δεν είναι να εντυφλήσουμε στην αρχαία ελληνική μυθολογία και να αποπειραθούμε να την αποκρυπτογραφήσουμε. Αντ' αυτού, έχουμε θέσει έναν πολύ πιο εύκολο στόχο, να εξετάσουμε δηλαδή ορισμένες από τις σύγχρονες ιστορίες και τα στερεότυπα για την Ελλάδα, που ονομάζουμε εδώ ελληνικούς μύθους.

Η Ελλάδα βρίσκεται τα τελευταία χρόνια στο μάτι του χρηματοπιστωτικού κυκλώνα, ο οποίος πρώτα έπληξε τις Ηνωμένες Πολιτείες και έπειτα την Ευρώπη. Κανείς σοβαρός αναλυτής δεν μπορεί να υποστηρίξει ότι η Ελλάδα βρέθηκε στον κυκλώνα απλώς ως ένα αθώο θύμα. Η ευάλωτη θέση στην οποία βρέθηκε υπήρξε το αποτέλεσμα πολυάριθμων λαθών και παραλείψεων. Ίσως δε αναπόφευκτα, η Ελλάδα βρέθηκε στο επίκεντρο της διεθνούς προσοχής, η οποία υπήρξε συνήθως αρνητική και σε μερικές περιπτώσεις αδικαιολόγητη. Αυτοί είναι οι μύθοι που θα προσπαθήσουν να καταρρίψουν οι συνάδελφοί μου, χρησιμοποιώντας επιχειρήματα και δεδομένα. Όπως συμβαίνει όμως με τους περισσότερους μύθους, συνήθως ενέχουν και ψήγματα αλήθειας.

«Η ελληνική οικονομία δεν προσαρμόζεται». Στην πραγματικότητα, η προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας όσον αφορά στη δημοσιονομική εξυγίανση, το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, υπήρξε πραγματικά εντυπωσιακή κατά τη διάρκεια των τριών τελευταίων ετών. Παράλληλα, υπήρξε και πολύ επώδυνη, όπως αναγνωρίζουν πλέον, σε γενικές γραμμές, τόσο οι Ευρωπαίοι εταίροι όσο και οι διεθνείς οργανισμοί. Η μεταρρύθμιση του κράτους αποτελεί την πιο δύσκολη μάχη – αναπόφευκτα, λοιπόν, διαρκεί περισσότερο. Ωστόσο, η λιτότητα και η μεταρρύθμιση δεν είναι δυνατόν να επιτύχουν, όσο η οικονομία συνεχίζει να συρρικνώνεται και οι κοινωνικές εντάσεις ενισχύονται συνεχώς. Η μεταρρύθμιση απαιτεί χρόνο προκειμένου να αποφέρει καρπούς. Εν τω μεταξύ, η Ελλάδα χρειάζεται υποστήριξη από τους εταίρους της και συνθήκες που θα ευνοούν την ανάπτυξη, η οποία δυστυχώς είναι απύσχα μέχρι στιγμής στη σημερινή Ευρώπη.

«Οι Έλληνες είναι τεμπέληδες και ανειδίκευτοι». Οι αριθμοί καταδεικνύουν ακριβώς το αντίθετο σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Η ελληνική οικονομία υπήρξε, ωστόσο, εσωστρεφής για μεγάλο χρονικό διάστημα, με τα μη-εμπορεύσιμα αγαθά να αντιπροσωπεύουν ένα μεγάλο ποσοστό της. Κατά τη διάρκεια των πρώτων ετών της συμμετοχής στο κοινό νόμισμα, το κόστος παραγωγής της αυξήθηκε πολύ περισσότερο από την παραγωγικότητα, ενώ οι επενδύσεις παρέμεναν σε χαμηλά επίπεδα και η κατανάλωση ήταν

πολύ υψηλή. Επιπλέον, υπάρχει σαφής αναντιστοιχία μεταξύ εκπαίδευσης και αγοράς εργασίας. Αυτά είναι μερικά από τα πράγματα που η Ελλάδα προσπαθεί τώρα να διορθώσει.

«Οι Έλληνες δεν πληρώνουν φόρους». Ισχύει, αλλά μόνο για μερικούς από αυτούς, όχι και για τους υπόλοιπους που συχνά πληρώνουν υπερβολικά πολλούς φόρους. Η Ελλάδα στηρίζεται κυρίως στην έμμεση φορολογία, επειδή είναι πιο εύκολη. Η χώρα έχει υψηλά ποσοστά φορολόγησης και παράλληλα πάσχει από φοροδιαφυγή μεγάλης κλίμακας. Φυσικά, ελάχιστα έχει να κάνει αυτό με το ελληνικό DNA, αλλά πολύ περισσότερο σχετίζεται με την αδυναμία της ελληνικής γραφειοκρατίας και τον φοροεισπρακτικό μηχανισμό ειδικότερα. Σχετίζεται, επίσης, με τη δομή της ελληνικής οικονομίας, η οποία αποτελείται από μεγάλο αριθμό αυτοαπασχολούμενων. Η δομή αυτή αλλάζει τώρα με ταχείς ρυθμούς, ως αποτέλεσμα της κρίσης.

«Οι Έλληνες είναι εγωιστές». Πράγματι, υπάρχει στην Ελλάδα μακρά παράδοση του ατομικισμού, με την παράλληλη συνύπαρξη θεσμών που είναι σχετικά αδύναμοι. Ωστόσο, σε περιόδους σοβαρής κρίσης, η κοινωνία των πολιτών αφυπνίζεται και εκδηλώνεται μέσα από διάφορους τρόπους για να βοηθήσει όσους έχουν ανάγκη. Έχουν υπάρξει πολλά παραδείγματα κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών. Έτσι, οι Έλληνες ανακάλυψαν εκ νέου τους συνεκτικούς τους δεσμούς, όπως συνέβη και στο παρελθόν σε εθνικές καταστροφές και πολέμους.

«Η Ανατολική Μεσόγειος είναι μια ήσυχη γειτονιά και ο ρόλος της Ελλάδας είναι ασήμαντος». Φαντάζομαι ότι αν πιστέψουμε αυτό, μπορούμε να πιστέψουμε οτιδήποτε. Η Ελλάδα έχει διαδραματίσει εν γένει σταθεροποιητικό ρόλο στην περιοχή, ιδιαίτερα στα Βαλκάνια μετά την πώση των κομμουνιστικών καθεστώτων. Φυσικά, η δυναμική της εξωτερικής πολιτικής έχει εξασθενήσει ως αποτέλεσμα της κρίσης. Η ήπια ισχύς απαιτεί χρήματα, μεταξύ άλλων χρήματα και αυτοπεποίθηση. Εν των μεταξύ, η γειτονιά της Ελλάδας έχει γίνει -αν μη τι άλλο- περισσότερο ασταθής, έχει μετατραπεί σε πηγή έντασης και σε αντικείμενο ενδιαφέροντος, για να μην πούμε διακαούς επιθυμίας, για διάφορες εξωτερικές δυνάμεις. Η ενέργεια και οι μετακινήσεις πληθυσμών αποτελούν νευραλγικές συνισταμένες στη γεωπολιτική εξίσωση της περιοχής.

Ζητήσαμε από έναν συνάδελφο να συνεισφέρει ένα κείμενο σχετικά με την πρόσφατη οικονομική κατάρρευση στην Κύπρο, η οποία παραμένει ένα νησί διαιρεμένο. «Η Κύπρος πληρώνει για τις αποτυχίες της». Είναι αλήθεια; Σίγουρα η Κύπρος πληρώνει για έναν υπερμεγέθη τραπεζικό τομέα, ο οποίος αποτέλεσε ένα μικρό τμήμα μιας μεγάλης διεθνούς φούσκας που έσκασε. Οι τράπεζες της Κύπρου πληρώνουν υψηλό τίμημα λόγω εκτεταμένης ανάμειξης στην ελληνική οικονομία στην οποία περιλαμβάνεται και η κατοχή μεγάλου αριθμού ομολόγων του ελληνικού δημοσίου. Επιπλέον, η Κύπρος πληρώνει για το γεγονός ότι άργησε να αντιδράσει στην κρίση. Τέλος, μια επίσης σημαντική εξήγηση για το βαρύ αντίτιμο που καλείται να πληρώσει η Κύπρος είναι η έλλειψη ουσιαστικής διαπραγματευτικής ισχύος και η απουσία ξεκάθαρης στρατηγικής. την ίδια στιγμή, που οι Ευρωπαίοι εταίροι της αποφάσιζαν να αντικαταστήσουν το bail-out με το bail-in, χρησιμοποιώντας την Κύπρο ως παράδειγμα – ή απλώς ως πείραμα.

Η Ελληνική Οικονομία δεν Προσαρμόζεται

Γιώργος Παγουλάτος

Καθηγητής Ευρωπαϊκής Πολιτικής και Οικονομίας στο Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σπουδών του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών.

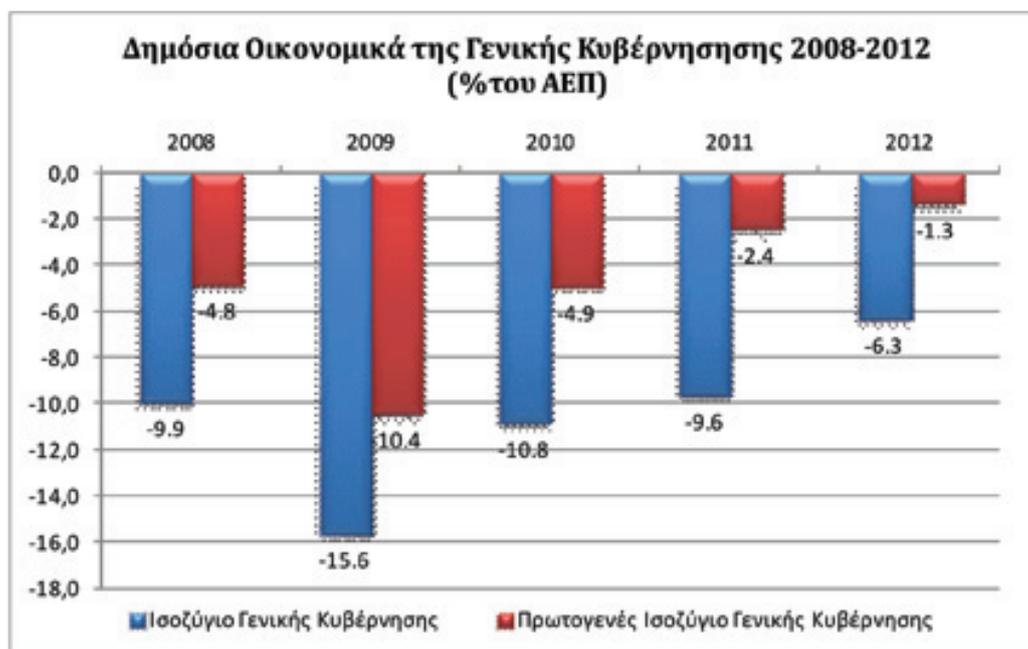
Μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του ΕΛΙΑΜΕΠ.¹

Δεδομένο 1: Η μεγαλύτερη δημοσιονομική εξυγίανση

Κατά τη διάρκεια των τριών τελευταίων ετών, η Ελλάδα έχει επιτύχει τους υψηλότερους και ταχύτερους ρυθμούς δημοσιονομικής προσαρμογής στον αναπτυγμένο κόσμο. Μεταξύ 2009 και 2012, το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης μειώθηκε κατά 9,3 μονάδες ως ποσοστό του ΑΕΠ. Μία ανάλογη μείωση, κατά 9,1 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ μέσα σε μόλις τρία έτη, καταγράφηκε στον τομέα του πρωτογενούς δημοσιονομικού ελλείμματος της γενικής κυβέρνησης (εξαιρουμένης δηλαδή της πληρωμής τόκων για την εξυπηρέτηση του χρέους, βλ. Γραφήματα 1 & 2).

ΓΡΑΦΗΜΑ 1

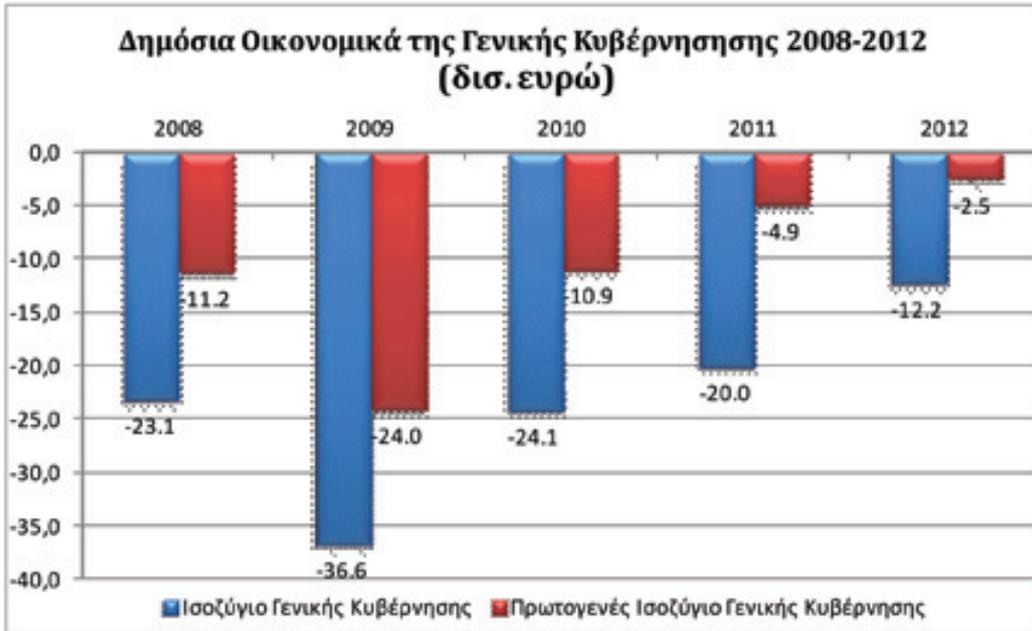

Πηγή: ΔΝΤ

Σύμφωνα με την έκθεση Euro Plus Monitor (Επικαιροποιημένη Έκδοση, Άνοιξη 2013), η Ελλάδα σημείωσε την πιο αξιόλογη δημοσιονομική προσαρμογή μεταξύ 2009-2012, ανάμεσα στα μέλη της Ευρωζώνης και την Πολωνία, τη Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Το Γράφημα 3 δείχνει αθροιστικά τη δημοσιονομική προσαρμογή από το 2009, αναθεωρημένη ούτως ώστε να συμπεριλαμβάνει τις επιπτώσεις του βραχυπρόθεσμου οικονομικού κύκλου, των επιτοκίων και ορισμένων μη-επαναλαμβανόμενων παραγόντων.

1. Ο συγγραφέας επιθυμεί να ευχαριστήσει τη Μαριάνθη Αναστασάτου για τις χρήσιμες παρατηρήσεις της, καθώς και τη Δήμητρα Τσίγκου για την πολύτιμη βοήθειά της στο κομμάτι της έρευνας.

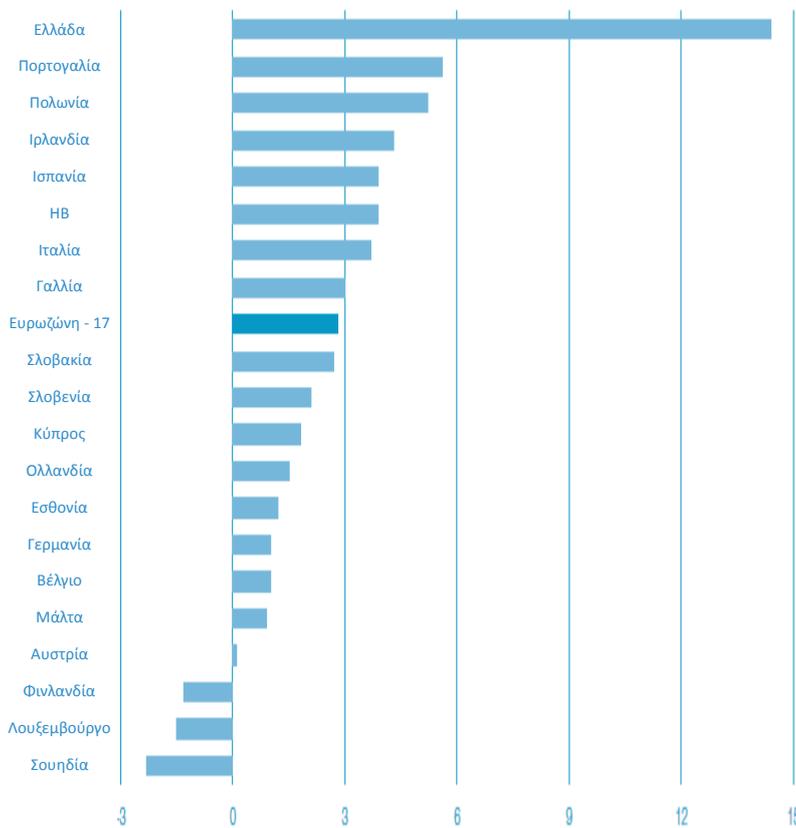
ΓΡΑΦΗΜΑ 2

Πηγή: ΔΝΤ

ΓΡΑΦΗΜΑ 3

Σωρευτική μεταβολή στο υποκείμενο πρωτογενές δημοσιονομικό ισοζύγιο του 2012 σε σχέση με το 2009, % ΑΕΠ

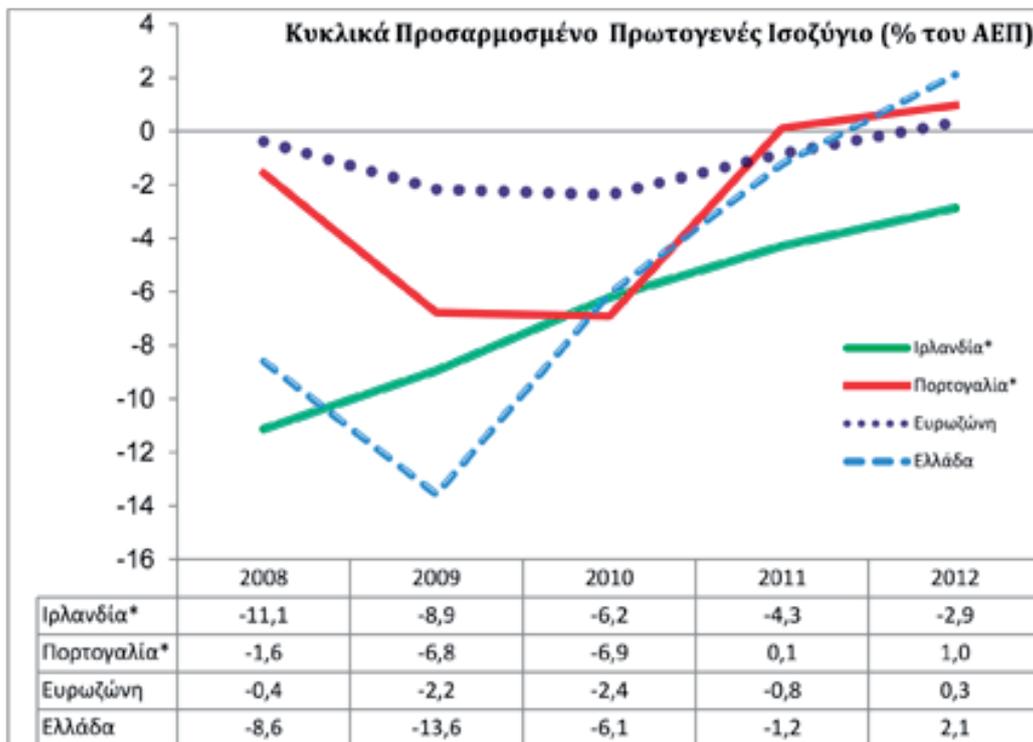

Πηγή: Berenberg Bank and the Lisbon Council, The Euro Plus Monitor: Επικαιροποιημένη Έκδοση Άνοιξη 2013, βασιζόμενο στις πιο πρόσφατες εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Ακόμη και η μεγάλη μείωση του ελλείμματος στον προϋπολογισμό κατά εννέα και πλέον ποσοστιαίες μονάδες μεταξύ 2009 και 2012 υποβαθμίζει το πραγματικό μέγεθος της δημοσιονομικής προσαρμογής που έχει επιτευχθεί, εάν λάβουμε υπόψη ότι πραγματοποιήθηκε εν μέσω βαθιάς ύφεσης. Προκειμένου να εκτιμήσουμε με μεγαλύτερη ακρίβεια το εύρος της δημοσιονομικής προσαρμογής, θα πρέπει να συνεκτιμήσουμε (α) το κυκλικά προσαρμοσμένο ισοζύγιο του προϋπολογισμού, και (β) το διαρθρωτικό ισοζύγιο, το οποίο συνίσταται σε μια διευρυμένη εκδοχή του κυκλικά προσαρμοσμένου ισοζυγίου.

(α) Το κυκλικά προσαρμοσμένο ισοζύγιο του προϋπολογισμού της γενικής κυβέρνησης της Ελλάδας μειώθηκε από 19,1% του δυνητικού ΑΕΠ, το 2009, σε 2,7% το 2012, ενώ υπολογίζεται ότι θα προκύψει πλεόνασμα της τάξης του 0,2% εντός του 2013 (Δημοσιονομική Ανάλυση ΔΝΤ, Απρίλιος 2013). Ο μέσος όρος του κυκλικά προσαρμοσμένου δημοσιονομικού ελλείμματος στην Ευρωζώνη ήταν 2,4% το 2012, ενώ για το 2013 προβλέπεται να μειωθεί στο 1,3%. Επομένως, σε όρους κυκλικά προσαρμοσμένου ισοζυγίου, η εικόνα του ελληνικού προϋπολογισμού ήταν πολύ κοντά στον μέσο όρο της Ευρωζώνης το 2012, ενώ θα είναι καλύτερες από τον μέσο όρο που αναμένεται για το 2013.

ΓΡΑΦΗΜΑ 4

Πηγή: ΔΝΤ, Δημοσιονομική Ανάλυση, Απρίλιος 2013

*Συμπεριλαμβάνεται η δημοσιονομική προσαρμογή πέραν της κυκλικής.

Σημείωση: το κυκλικά προσαρμοσμένο πρωτογενές ισοζύγιο ορίζεται ως το κυκλικά προσαρμοσμένο ισοζύγιο, εξαιρουμένων των καθαρών πληρωμών για τόκους.

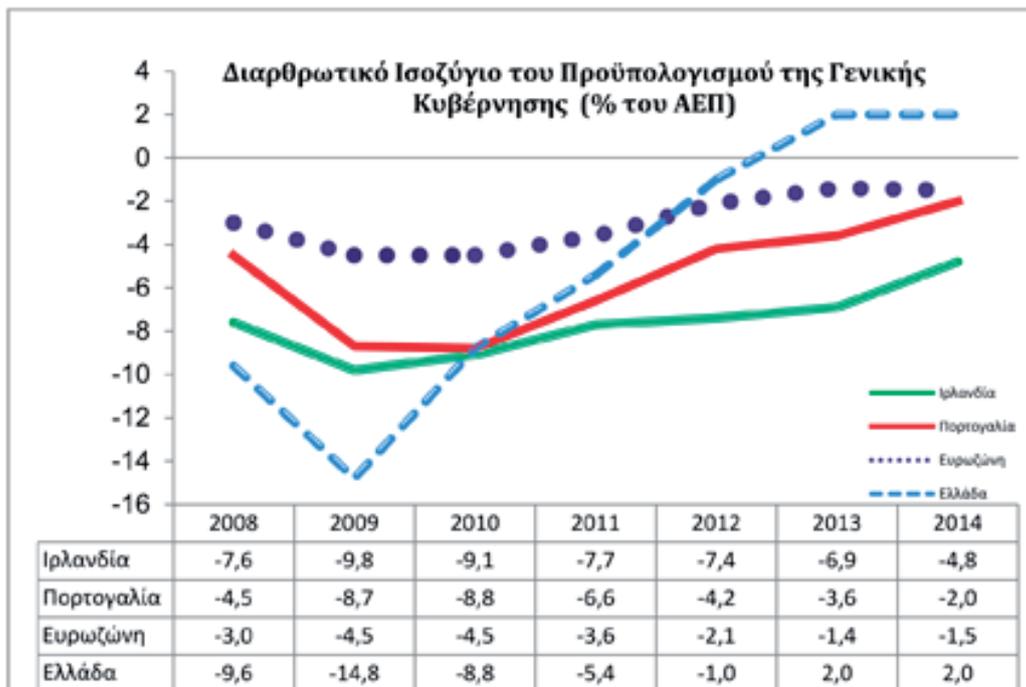
Παρόμοια είναι τα συμπεράσματα που θα αποκομίσουμε εάν κοιτάξουμε και το κυκλικά προσαρμοσμένο πρωτογενές έλλειμμα του προϋπολογισμού, όπως αυτό υπολογίζεται με

βάση τη Δημοσιονομική Ανάλυση του ΔΝΤ (Απρίλιος 2013). Από το κυκλικά προσαρμοσμένο πρωτογενές έλλειμμα της τάξης του 13,6% του δυνητικού ΑΕΠ το 2009, η Ελλάδα πέτυχε κυκλικά προσαρμοσμένο πλεόνασμα 2,1% το 2012, ενώ προβλέπεται πλεόνασμα 4,3% για το 2013 (Γράφημα 4). Τα αντίστοιχα ποσοστά της Ευρωζώνης, είναι 0,3% για το 2012 και 1,4% για το 2013.

Με άλλα λόγια, λαμβάνοντας υπόψη τις επιπτώσεις του οικονομικού κύκλου, η Ελλάδα έχει επιτύχει μια χωρίς προηγούμενο δημοσιονομική προσαρμογή της τάξης των 16 ποσοστιαίων μονάδων σε μια περίοδο τριών ετών, μεταξύ 2009 και 2012.

(β) Τα αποτελέσματα είναι αξιοσημείωτα, εάν κάποιος εξετάσει το διαρθρωτικό ισοζύγιο του προϋπολογισμού. Σύμφωνα με τον πρότυπο ορισμό, το διαρθρωτικό ισοζύγιο αναφέρεται στο κυκλικά προσαρμοσμένο ισοζύγιο της γενικής κυβέρνησης, λαμβάνοντας υπόψη μη-δομικά στοιχεία πέραν του οικονομικού κύκλου (όπως οι βραχυπρόθεσμες κινήσεις στον χρηματοπιστωτικό τομέα και την τιμή των περιουσιακών στοιχείων, και τα μη-επαναλαμβανόμενα ή προσωρινά στοιχεία εσόδων ή δαπανών).² Το διαρθρωτικό ισοζύγιο είναι ο καθοριστικός δείκτης δημοσιονομικής πειθαρχίας στην Ευρωζώνη. Το Δημοσιονομικό Σύμφωνο της ΟΝΕ ορίζει ότι το διαρθρωτικό έλλειμμα δεν θα πρέπει να υπερβαίνει το 0,5% του ΑΕΠ.³

ΓΡΑΦΗΜΑ 5

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, European Economic Forecast, Statistical Annex, Spring 2013

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η Ελλάδα είχε το 2009 το υψηλότερο διαρθρωτικό δημοσιονομικό έλλειμμα στην ευρωζώνη: 14,8% του ΑΕΠ, σε σύγκριση με μέσο όρο 4,5% στην Ευρωζώνη (το δεύτερο υψηλότερο έλλειμμα εντοπίζεται στην Ιρλαν-

2. Βλ. Fabian Bornhorst, Gabriela Dobrescu, Annalisa Fedelino, Jan Gottschalk, and Taisuke Nakata, "When and How to Adjust Beyond the Business Cycle, A Guide to Structural Fiscal Balances", ΔΝΤ, Απρίλιος 2011.

3. Treaty on Stability, Coordination and Governance in the EMU, Title III, Fiscal Compact, Article 3.

δία: 9,8%). Μέχρι το 2012, το ελληνικό διαρθρωτικό δημοσιονομικό έλλειμμα είχε μειωθεί στο 1% του ΑΕΠ, ενώ για το 2013 αναμένεται διαρθρωτικό πλεόνασμα της τάξης του 2% (Γράφημα 5). Τα αντίστοιχα ποσοστά διαρθρωτικών ελλειμμάτων στην ευρωζώνη για το 2012 και το 2013 είναι 2,1% και 1,4% αντίστοιχα. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Άνοιξη 2013), η Ελλάδα είχε την πέμπτη καλύτερη επίδοση το 2012, ως προς το διαρθρωτικό ισοζύγιο του προϋπολογισμού, σε σχέση με τα υπόλοιπα μέλη της ευρωζώνης, ενώ για το 2013 αναμένεται να παρουσιάσει την καλύτερη επίδοση. Μέσα σε μόλις τέσσερα έτη (2009-13) η Ελλάδα έχει κατορθώσει να μετακινηθεί από το χειρότερο στο καλύτερο διαρθρωτικό ισοζύγιο προϋπολογισμού στην ευρωζώνη!

Αυτή η τεράστια δημοσιονομική προσαρμογή υπήρξε το αποτέλεσμα ενός πολύ αυστηρού και έντονα εμπροσθοβαρούς προγράμματος λιτότητας. Ωστόσο, το βάρος της προσαρμογής είχε βαρύτερες επιπτώσεις στην πραγματική οικονομία, με την Ελλάδα να έχει απωλέσει περισσότερο από το 25% του ΑΕΠ της, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί το 2008. Η κλίμακα και η ένταση της δημοσιονομικής προσαρμογής έχουν επιδεινώσει την ύφεση, η οποία με τη σειρά της υποσκάπτει την αποτελεσματικότητα της προσπάθειας για δημοσιονομική εξυγίανση. Ως αποτέλεσμα της απότομης μείωσης του ΑΕΠ, η αναλογία δημόσιου χρέους/ ΑΕΠ έχει επιδεινωθεί, παρά το εθελοντικό κούρεμα την Άνοιξη του 2012 (PSI) του δημόσιου χρέους που βρισκόταν στην κατοχή ιδιωτών και της επαναγοράς μέρους του υπόλοιπου χρέους αργότερα στο ίδιο έτος. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Ιουλίου 2013 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το δημόσιο χρέος ανέρχεται πλέον στο 160% του ΑΕΠ. Με δεδομένους τους ταχείς ρυθμούς μείωσης του δημοσιονομικού ελλείμματος, η επιδείνωση της αναλογίας χρέους/ ΑΕΠ είναι κυρίως συνάρτηση της κατακόρυφης πτώσης του παρανομαστή, δηλαδή του ΑΕΠ. Η συνέχιση της ύφεσης, ως αποτέλεσμα περαιτέρω λιτότητας, εκτός από τις προφανείς, σοβαρές, κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις, θα κατέληγε να υπονομεύσει οποιαδήποτε προσδοκία για βιωσιμότητα του χρέους

Λεδομένο 2: Μεγάλη βελτίωση στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών

Το 2009-10, οι θεσμικοί εταίροι και οι αγορές πρόσεξαν, μεταξύ άλλων, δύο βασικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας και συμπέραναν ότι αυτή δεν ήταν βιώσιμη. Το πρώτο αφορούσε τις δημοσιονομικές προοπτικές, τις οποίες συζητήσαμε πιο πάνω. Το δεύτερο είχε να κάνει με το τεράστιο έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών, κοντά στο 15% του ΑΕΠ, το οποίο μεταξύ άλλων υποδήλωνε σοβαρή απώλεια σχετικής ανταγωνιστικότητας κατά την τελευταία περίοδο, καθώς και ένα συστηματικό πρόβλημα μακροοικονομικών ανισορροπιών στη λειτουργία της ευρωζώνης. Από το 2010 και έπειτα, έχει καταγραφεί μια εμφανής βελτίωση στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, αντικατοπτρίζοντας τη ραγδαία μείωση των εισαγωγών ως αποτέλεσμα της απότομης ύφεσης, καθώς και ανάκαμψη των εξαγωγών το τελευταίο διάστημα. Μεταξύ 2008 και 2012, το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών μειώθηκε κατά 11,5% του ΑΕΠ, υποχωρώντας δηλαδή από το 14,9% του ΑΕΠ το 2008 σε 3,4% το 2012. Για το 2012, το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, εξαιρουμένων των καυσίμων και των καθαρών τόκων της γενικής κυβέρνησης, παρουσίασε πλεόνασμα 4,0% του ΑΕΠ (Γράφημα 6).

ΓΡΑΦΗΜΑ 6

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, *προσωρινά στοιχεία

Δεδομένο 3: Πρωτοπόροι στην συνολική προσαρμογή και μεταρρυθμιστική πρόοδο

Το 2009-10 η κρίση βρήκε την ελληνική οικονομία σε κακή κατάσταση, όχι μόνο σχετικά με τις μακροοικονομικές ανισορροπίες, αλλά και με μια σειρά άλλων διαρθρωτικών δεικτών που αφορούν τη λειτουργία του δημόσιου τομέα και τις αγορές. Η περίοδος του ευρώ είχε οδηγήσει σε εφesusαισμό, ο οποίος με τη σειρά του οδήγησε σε αναβολή των αναγκαίων μεταρρυθμίσεων. Υπό την πίεση εξωτερικά επιβεβλημένων προϋποθέσεων, πραγματοποιήθηκε σειρά μεταρρυθμίσεων σε διάφορους τομείς: δημόσια διοίκηση και τοπική αυτοδιοίκηση, φορολογική διοίκηση, συνταξιοδοτικό σύστημα, υγεία, αγορές εργασίας, αγορές προϊόντων και υπηρεσιών κτλ. Παρόλο που πρέπει να γίνουν πολλά ακόμη, δύσκολα μπορεί να αμφισβητηθεί η έκταση των μεταρρυθμίσεων που έχουν ήδη αναληφθεί.

Σύμφωνα με τον Δείκτη Πρόοδου Προσαρμογής (Adjustment Progress Indicator, Euro Plus Monitor: Επικαιροποιημένη Έκδοση Άνοιξη 2013), η Ελλάδα βρίσκεται στην πρώτη θέση ανάμεσα στις χώρες της ευρωζώνης και τις Πολωνία, Σουηδία και Ηνωμένο Βασίλειο στη συνολική βαθμολογία για την πρόοδο των μεταρρυθμίσεων στην οικονομία της, την περίοδο από το 2012 έως την Άνοιξη του 2013 (Γράφημα 7).

Ο Δείκτης Πρόοδου Προσαρμογής λαμβάνει υπόψη τρία μέτρα προσαρμογής: 1) τη μείωση (ή αύξηση) του δημοσιονομικού ελλείμματος, προσαρμοσμένο για τις πληρωμές τόκων και τους κυκλικούς παράγοντες, 2) την αύξηση (ή μείωση) των εξαγωγών σε σχέση με τις εισαγωγές στους εξωτερικούς λογαριασμούς και 3) τις αλλαγές στο μοναδιαίο κόστος εργασίας. Εκτός από αυτά τα τρία μέτρα προσαρμογής, περιλαμβάνονται επίσης τα αποτε-

λέσματα από την ετήσια αξιολόγηση των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων για την ανάπτυξη του ΟΟΣΑ (2013), ως επιπλέον στοιχείο του συνολικού Δείκτη Πρόοδου Προσαρμογής.

ΓΡΑΦΗΜΑ 7

Πηγή: Berenberg Bank and the Lisbon Council, The Euro Plus Monitor: Επικαιροποιημένη Έκδοση Άνοιξη 2013, με βάση τους υπολογισμούς των Eurostat, ΕΚΤ, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ΟΟΣΑ και Berenberg.

Σημείωση: Η συνολική βαθμολογία προκύπτει από τον μέσο όρο των τεσσάρων επιμέρους βαθμολογιών για την εξωτερική προσαρμογή, τη δημοσιονομική προσαρμογή, την προσαρμογή του κόστους εργασίας και την ώθηση στη μεταρρύθμιση, όλες σε μια κλίμακα από το μηδέν έως το δέκα (άριστα).

Παρόμοια είναι τα ευρήματα της έκθεσης του ΟΟΣΑ Going for Growth (2013). Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, η Ελλάδα σημειώνει τη μεγαλύτερη πρόοδο στον τομέα των μεταρρυθμίσεων, αφού βρίσκεται πρώτη στην κατηγορία «Ανταπόκριση των κρατών-μελών προς τις συστάσεις του ΟΟΣΑ» (Γράφημα 8). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η δυσκολία στην ανάληψη μεταρρυθμίσεων είναι πολύ μεγαλύτερη υπό τις παρούσες, δυσμενείς μακροοικονομικές συνθήκες, τη βαθιά ύφεση, τα υψηλά επίπεδα ανεργίας και τις απότομες μειώσεις των μισθών στο δημόσιο τομέα. Με βάση τη πρότυπη βιβλιογραφία πολιτικής οικονομίας, οι μεταρρυθμίσεις εφαρμόζονται καλύτερα σε ευνοϊκές περιόδους, οπότε οι κοινωνικοοικονομικές ομάδες αισθάνονται μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση για το μέλλον, όταν υπάρχουν διαθέσιμες θέσεις εργασίας στον ιδιωτικό τομέα για την απορρόφηση των απολυθέντων του δημοσίου και όταν υπάρχει η δυνατότητα να αποζημιωθούν αυτοί που βγαίνουν χαμένοι από τις μεταρρυθμίσεις. Καμία από αυτές τις συνθήκες δεν πληρείται τα τελευταία τρία χρόνια. Ο δημόσιος τομέας συρρικνώνεται, τη στιγμή που η ανεργία καλπάζει, οι φορολογικές επιβαρύνσεις αυξάνονται ενώ τα εισοδήματά μειώνονται και οι δημόσιοι υπάλληλοι καλούνται να γίνουν πιο αποδοτικοί την ώρα που οι μισθοί τους έχουν υποστεί σοβαρές ονομαστικές περικοπές. Μολαταύτα, η ταχεία πρόοδος των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων είναι απαραίτητη ακόμη και κάτω από αυτές τις δυσμενείς συνθήκες, προκειμένου να δημιουργηθούν συνθήκες για βιώσιμη ανάκαμψη.

ΓΡΑΦΗΜΑ 8

Πηγή: OECD, Economic Policy Reforms 2013: Going for Growth

Λεδομένο 4: Από μόνη της η λιτότητα δεν αποτελεί λύση

Σε αντίθεση με τους δημοφιλείς μύθους και τα στερεότυπα που κάνουν λόγο για μια «Ελλάδα που δεν μεταρρυθμίζεται», σε κάτι περισσότερο από τρία χρόνια η Ελλάδα έχει καλύψει απόσταση-ρεκόρ, από πλευράς τόσο δημοσιονομικής όσο και εξωτερικής οικονομικής προσαρμογής. Τα προηγούμενα ελλείμματα έχουν εξαλειφθεί και το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος έχει μειωθεί σημαντικά. Η ένταση και το πεδίο εφαρμογής της παρούσας προσαρμογής, ωστόσο, επέφεραν τεράστιο κόστος, ενώ δοκιμάζουν τα έσχατα όρια της κοινωνικοοικονομικής αντοχής.

Η Ελλάδα αντιμετωπίζει μια Μεγάλη Ύφεση, έχοντας απωλέσει περισσότερο από το ένα τέταρτο του ΑΕΠ με βάση τα επίπεδα του 2008, με την ανεργία να κυμαίνεται στο 27% και την ανεργία των νέων στο 60%. Η μεγάλη απώλεια προϊόντος οφείλεται εν μέρει στη δημοσιονομική προσαρμογή και τις πολιτικές εσωτερικής υποτίμησης, ενώ έχει επιδεινωθεί από την αβεβαιότητα σχετικά με τη λειτουργία της ευρωζώνης. Πράγματι, μέχρι τα τέλη του 2012, ο «κίνδυνος συναλλαγματικής μετατροπής» (δηλαδή η απειλή εξόδου από το ευρώ) οδηγούσε σε ακύρωση των προσπαθειών προσαρμογής, σε πάγωμα των επενδύσεων και φυγή κεφαλαίων. ως αποτέλεσμα, η ύφεση επιδειωνόταν και οδηγούσε σε απόκλιση από τους στόχους, επιβάλλοντας περισσότερα φορολογικά μέτρα, κ.ο.κ. Σε αυτό το ζήτημα, η Ελλάδα αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου προβλήματος που σχετίζεται με τον αυξανόμενο κατακερματισμό και την πώλωση στο εσωτερικό της ευρωζώνης, και εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τους κύκλους της αγοράς, από τον φαύλο κύκλο της μετάδοσης της κρίσης (contagion) ανάμεσα στον δημόσιο και τραπεζικό τομέα και από μια παρατεταμένη πιστωτική κρίση με δυσανάλογα μεγάλο κεφαλαιακό κόστος για τον Νότο, σε σύγκριση με τα κράτη-μέλη του πυρήνα. Οι συνθήκες αυτές όχι μόνο τονίζουν τους κοινωνικοπολιτικούς

και οικονομικούς κινδύνους στην περιφέρεια, καθώς και την προοπτική μιας χαμένης γενιάς άνεργων νέων, αλλά υπονομεύουν επίσης τις δυνατότητες για ανάκαμψη και την τεράστια προσπάθεια προσαρμογής που έχει αναληφθεί.

Η διαδικασία προσαρμογής μέσα από διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στο εθνικό επίπεδο πρέπει να συνεχιστεί. Χρειάζεται, ωστόσο, υποστήριξη:

- (i) ταχύτερα βήματα προς την τραπεζική, δημοσιονομική και οικονομική ολοκλήρωση στην ευρωζώνη, σύμφωνα με τις προτάσεις των Προέδρων Βαν Ρομπάι και Μπαρόζο.
- (ii) ένα γενναίο σχέδιο στα πρότυπα του Σχεδίου Μάρσαλ, με αντικυκλικά κίνητρα τόνωσης των επενδύσεων και στήριξη της απασχόλησης στην Ελλάδα και τις άλλες οικονομίες της νότιας ευρωζώνης που βρίσκονται σε ύφεση, ώστε να επιταχυνθεί η επιστροφή στη βιώσιμη ανάκαμψη.
- (iii) πιο συμμετρική κατανομή της προσαρμογής ανάμεσα στον πυρήνα και την περιφέρεια της ευρωζώνης, με κάποια τόνωση της ζήτησης και ένα σχετικά υψηλότερο ποσοστό πληθωρισμού στις οικονομίες του πυρήνα, προκειμένου να βοηθηθεί η προσαρμογή στον Νότο.

Η ελληνική οικονομική κρίση υπήρξε το αποτέλεσμα κυρίως των αστοχιών της εθνικής πολιτικής, καθώς και των δομικών αδυναμιών και παραλείψεων της ευρωζώνης. Ενώ το πρώτο ζήτημα βρίσκεται υπό ρύθμιση, είναι επιτακτική η ανάγκη να αντιμετωπιστεί και το δεύτερο, μέσα από την προώθηση μιας πιο συνεκτικής, ολοκληρωμένης και βιώσιμης ευρωζώνης, προκειμένου να μπορέσει να επιβιώσει και για την επόμενη γενιά. Τώρα που η εθνική υπευθυνότητα έχει ανακτηθεί, θα χρειαστεί νέα ώθηση στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, στη βάση της ευρωπαϊκής αλληλεγγύης, η οποία αποτελεί την ύψιστη μορφή «πεφωτισμένης ιδιοτέλειας» των κρατών-μελών της Ευρωζώνης.

Οι Έλληνες είναι Τεμπέληδες και δεν Διαθέτουν Επαρκή Προσόντα

Δημήτρης Κατσίκας

Υπεύθυνος, Παρατηρητήριο για την Κρίση (ΕΛΙΑΜΕΠ)

Κυριάκος Φιλίνης

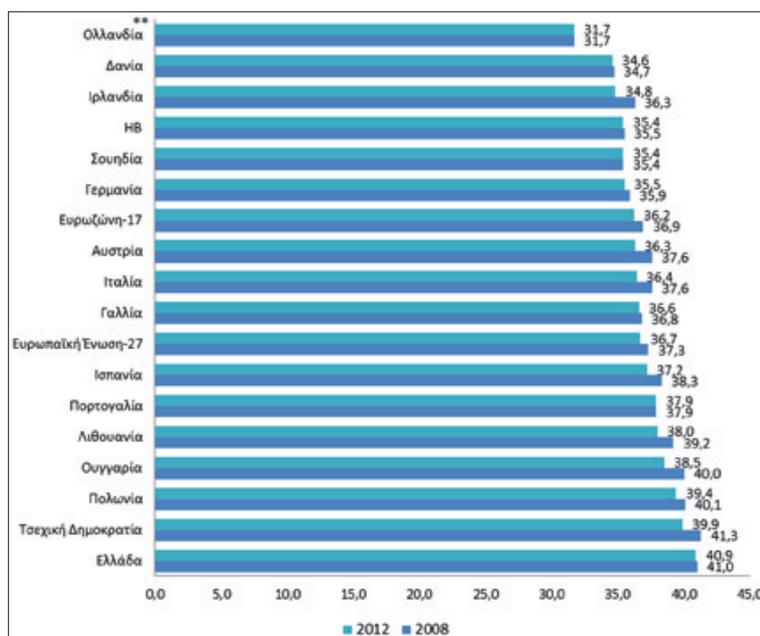
Μεταδιδακτορικός Ερευνητής, Παρατηρητήριο για την Κρίση (ΕΛΙΑΜΕΠ)

Ένας αβάσιμος ισχυρισμός

Η παρουσίαση της κρίσης υπήρξε πολύ διαφορετική στις πιστώτριες χώρες της βόρειας Ευρώπης σε σύγκριση με τις χώρες της ευρωπαϊκής περιφέρειας. Στις τελευταίες, η συζήτηση αντανάκλα τη λαϊκή δυσαρέσκεια για την επιβολή σκληρών μέτρων λιτότητας από τις πιστώτριες χώρες, ενώ στις πρώτες η συζήτηση τείνει να επικεντρώνεται στα λάθη που διέπραξαν οι χώρες της περιφέρειας στο παρελθόν, με συνέπεια να απαιτείται η σημερινή τους διάσωση από τις χώρες του Βορρά. Η Ελλάδα, η οποία έχει βρεθεί στο επίκεντρο της κρίσης, υπήρξε πολύ συχνά στόχος της εν λόγω κριτικής. Μία από τις μομφές που ασκείται συχνά στο πλαίσιο αυτό για την Ελλάδα, έχει να κάνει με την υποτιθέμενη έλλειψη εργασιακής ηθικής και ικανοτήτων, η οποία υποτίθεται ότι είναι μία από τις βασικές αιτίες της ελληνικής κρίσης. Με άλλα λόγια, ο ισχυρισμός που ακούγεται είναι ότι «οι Έλληνες είναι τεμπέληδες και ανειδίκευτοι». Αυτή η αφήγηση έχει αναπαραχθεί επανειλημμένα από τα μέσα ενημέρωσης των πιστωτριών χωρών, ενώ μάλιστα έχει χρησιμοποιηθεί και στο πλαίσιο πολιτικών σκοπιμοτήτων από μέρος του πολιτικού τους κατεστημένου. Παρά τη δημοτικότητα της σε ορισμένες χώρες, η αντίληψη αυτή δεν επιβεβαιώνεται από τα δεδομένα, τα οποία παρουσιάζουν μια εντελώς διαφορετική εικόνα.

Γράφημα 1. Μέσος αριθμός πραγματικών εβδομαδιαίων ωρών απασχόλησης στην κύρια εργασία*

Πηγή: Eurostat

*Οι πραγματικές ώρες εργασίας είναι οι ώρες (εν προκειμένω κατά τη διάρκεια μιας εβδομάδας), τις οποίες ένα άτομο αφιερώνει στην εργασία του, συμπεριλαμβανομένων των υπερωριών. Δεν περιλαμβάνεται ο χρόνος μετακίνησης από το σπίτι στην εργασία, τα κύρια διαλείμματα κ.α.

**Τα δεδομένα αναφέρονται στα έτη 2008 και 2011.

Όπως προκύπτει από το γράφημα 1, το 2012, ο μέσος εβδομαδιαίος χρόνος εργασίας, στην Ελλάδα, ήταν ο μεγαλύτερος τόσο στην ΕΕ (36,7 ώρες) όσο και στην Ευρωζώνη (36,2ώρες). Η μέση εβδομαδιαία διάρκεια εργασίας στην Ελλάδα ήταν 40,9 ώρες, σε σύγκριση με 37,2 ώρες στην Ισπανία, 37,9 ώρες στην Πορτογαλία, 36,6 ώρες στη Γαλλία, 35,5 ώρες στη Γερμανία και 34,6 ώρες στη Δανία.

Πίνακας 1. Μέσος συμβατικός κανονικός ετήσιος χρόνος εργασίας (2012)

	Εβδομαδιαίες ώρες εργασίας	Ετήσιος αριθμός ημερών αδειας	Επίσημες αργίες (αριθμός ημερών/έτος)	Συνολικός αριθμός ωρών εκτός εργασίας εξαιτίας της κανονικής αδειας και των επίσημων αργιών	Καθαρός ετήσιος αριθμός ωρών εργασίας (εξαιρουμένων των ωρών εκτός εργασίας εξαιτίας της κανονικής αδειας και των επίσημων αργιών)
Βέλγιο	37,8	20*	10	226,8	1.738,8
Τσεχική Δημοκρατία	38,0	25	10	266,0	1.710,0
Δανία	37,0	30	8	281,2	1.642,8
Γερμανία	37,7	30	10	301,6	1.658,8
Ιρλανδία	39,0	24	8	249,6	1.778,4
Ελλάδα	40,0	23*	9	256,0	1.824,0
Ισπανία	38,3	22*	12	260,4	1.731,2
Γαλλία	35,6	30*	9	277,7	1.573,5
Ιταλία	38,0	28*	11	296,4	1.679,6
Κύπρος	38,0	20*	11	235,6	1.740,4
Ουγγαρία	40,0	20*	9	232,0	1.848,0
Ολλανδία	37,1	25	6	230,0	1.699,2
Αυστρία	38,8	25*	12	287,1	1.730,5
Πολωνία	40,0	20*	9	232,0	1.848,0
Πορτογαλία	38,9	22*	10	249,0	1.773,8
Σουηδία	37,3	25*	9	253,6	1.686,0
ΗΒ	37,6	24,7	9	253,4	1.701,8
ΕΕ-28	38,1	25,3	9,8	267,3	1.711,9
Ευρωζώνη-15	37,6	26,7	9,9	275,0	1.677,9

Πηγή: European Industrial Relations Observatory (2013), Developments in agreed working time 2012.

*Θεοπισμένος ελάχιστος αριθμός αδειας

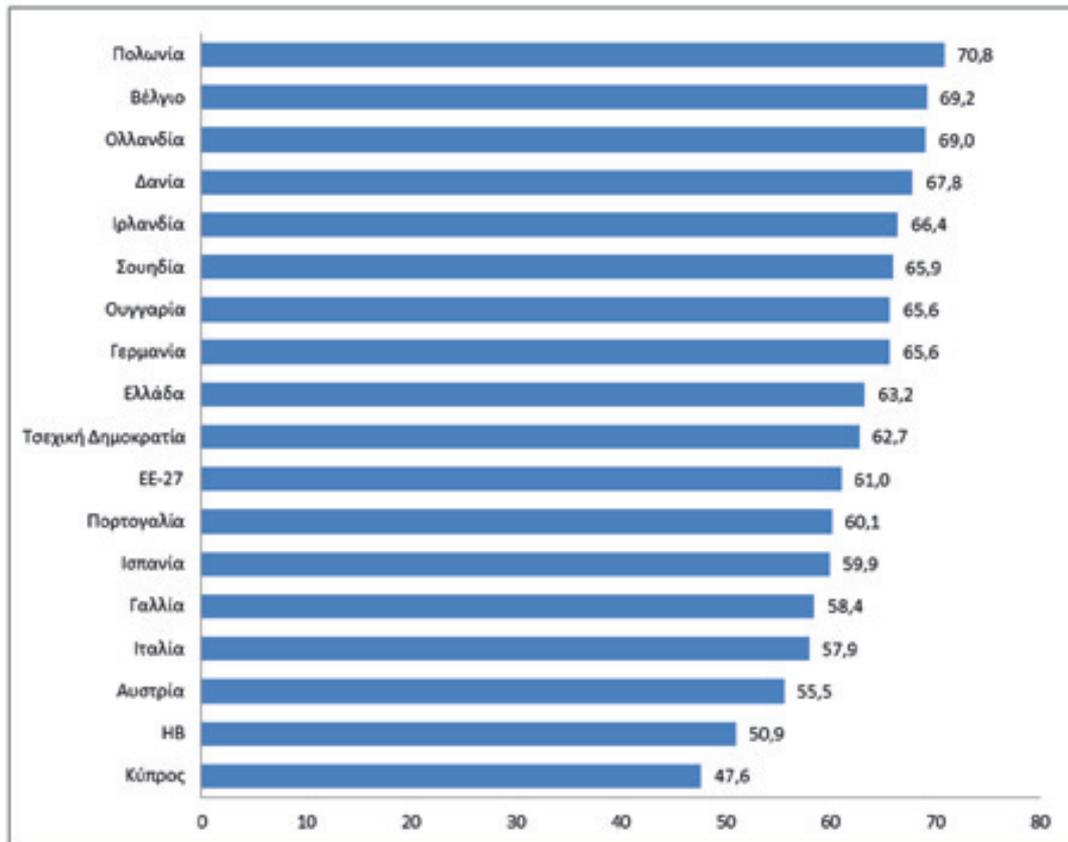
Παρόμοια εικόνα προκύπτει όσον αφορά τον ετήσιο καθαρό χρόνο εργασίας στην Ελλάδα, εξαιρουμένων δηλαδή των ημερών απουσίας από την εργασία, εξαιτίας των αδειών και των αργιών (Πίνακας 1). Στην Ελλάδα, οι εβδομαδιαίες ώρες εργασίας ανέρχονται σε 40, όπως και στην Ουγγαρία και την Πολωνία, ενώ στις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ είναι λιγότερες. Την ίδια στιγμή, η νόμιμη ελάχιστη διάρκεια της ετήσιας άδειας στην Ελλάδα είναι 23 ημέρες ετησίως, πολύ κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ και της ευρωζώνης (25,3 και 26,7 ημέρες αντιστοίχως), ενώ ο αριθμός των ελληνικών επίσημων αργιών κυμαίνεται ελαφρώς χαμηλότερα από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Ως αποτέλεσμα, οι Έλληνες εργάζονται κατά μέσο όρο 1.824 ώρες τον χρόνο, δηλαδή 125 περισσότερες ώρες από τους

Ολλανδούς, 165 περισσότερες ώρες από τους Γερμανούς και 250 περισσότερες ώρες από τους Γάλλους.

Ένας ακόμα ισχυρισμός που διαψεύδεται από τα στοιχεία είναι ότι οι Έλληνες δεν διαθέτουν επαρκή προσόντα. Το 63% και πλέον των νέων μεταξύ 15-24 ετών συμμετέχουν στο εκπαιδευτικό σύστημα (Γράφημα 2). Το ποσοστό αυτό είναι υψηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ, ο οποίος βρίσκεται στο 61%, και από τα αντίστοιχα ποσοστά σε χώρες όπως η Γαλλία (58,4%), η Αυστρία (55,5%) και το Ηνωμένο Βασίλειο (50,9%).

Γράφημα 2. Ποσοστά συμμετοχής στο εκπαιδευτικό σύστημα

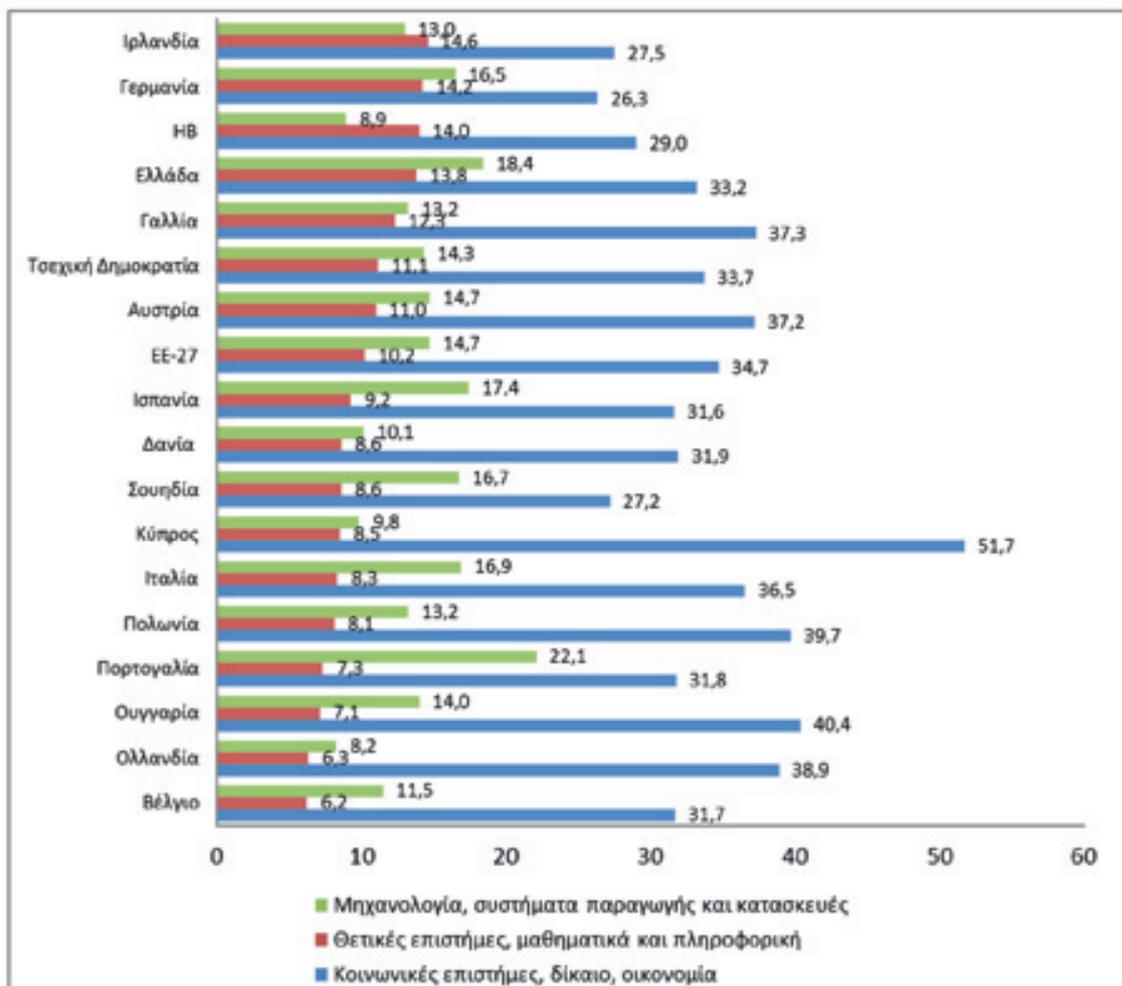
(2010, Μαθητές [ISCED 1-6] ηλικίας 15-24 ετών ως % του πληθυσμού ηλικίας 15-24 ετών)

Πηγή: Eurostat

Επιπλέον, οι Έλληνες φοιτητές σπουδάζουν κυρίως εφαρμοσμένες επιστήμες (μηχανολογία, συστήματα παραγωγής, κατασκευές, μαθηματικά, πληροφορική κτλ.), δηλαδή πεδία που θεωρούνται καθοριστικής σημασίας, τόσο για την παραγωγική ικανότητα της χώρας, όσο και για την ανάπτυξη καινοτόμων τομέων βασισμένων στην τεχνολογία, οι οποίοι παρουσιάζουν υψηλή προστιθέμενη αξία (Γράφημα 3).

Γράφημα 3. Φοιτητές με βάση το πεδίο σπουδών
(2010, τριτοβάθμια εκπαίδευση ως % του συνόλου των φοιτητών)

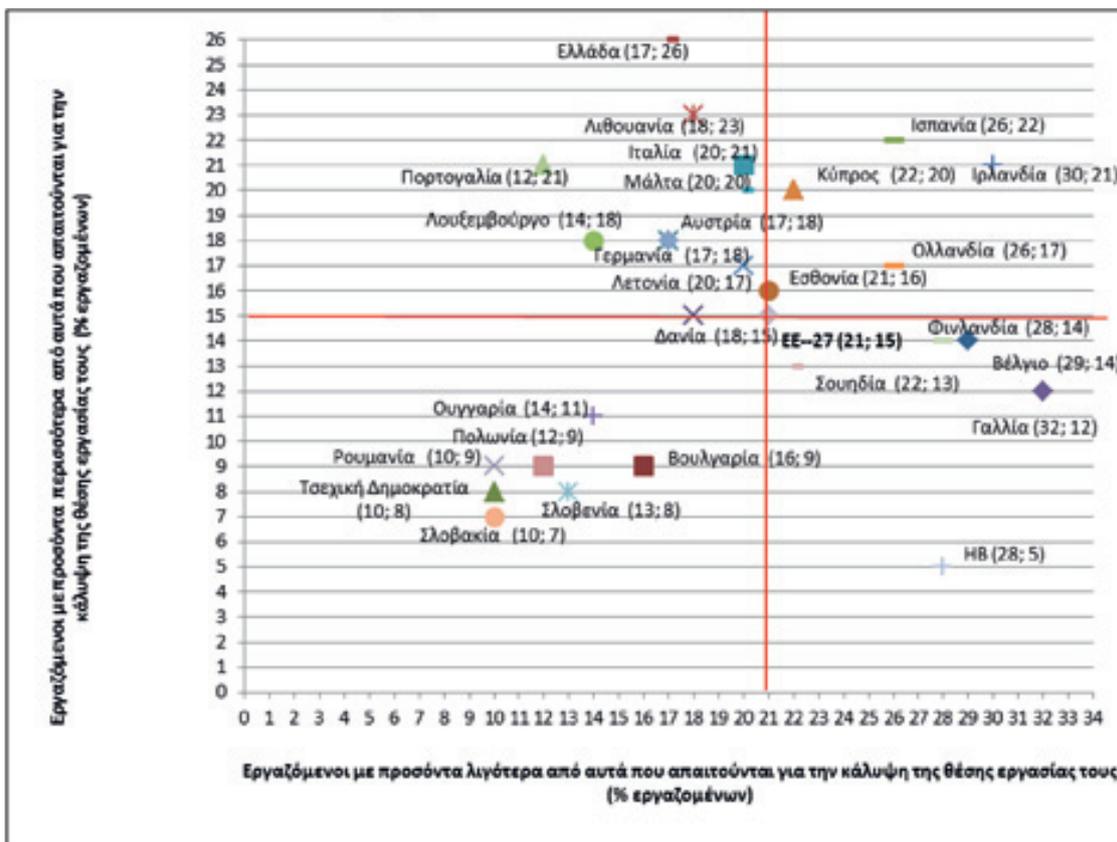

Πηγή: European Commission (2012), Education and Training Monitor 2012, SWD (2012) 373 final.

Σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής του 2012, στην Ελλάδα, το ποσοστό των εργαζομένων που διαθέτουν περισσότερα προσόντα από αυτά που απαιτούνται για την κάλυψη της θέσης εργασίας τους (over-qualified) είναι το μεγαλύτερο στην ΕΕ (Γράφημα 4). Το εν λόγω ποσοστό στην Ελλάδα ανέρχεται σε 26%, υπερβαίνοντας αρκετά τον μέσο όρο της ΕΕ, ο οποίος βρίσκεται στο 15%. Παρόμοια τάση εμφανίζεται όταν επικεντρωθούμε σε πιο συγκεκριμένες δεξιότητες (σε αντίθεση με το γενικό κριτήριο ειδίκευσης, το οποίο αναφέρεται κυρίως στο εκπαιδευτικό υπόβαθρο), όπου, μεταξύ της ΕΕ, η Ελλάδα και πάλι έχει το δεύτερο υψηλότερο επίπεδο εργαζομένων που διαθέτουν περισσότερα προσόντα από αυτά που απαιτούνται για την κάλυψη της θέσης εργασίας – περισσότερο από το 45% των εργαζομένων της.¹

1. European Commission (2012) Employment and Social Developments in Europe 2012, Brussels, σελ. 366.

Γράφημα 4. Μέση συχνότητα εκπαιδευτικής αναντιστοιχίας
(% εργαζομένων, 2001-2011)

Πηγή: European Commission (2012), Employment and Social Developments in Europe 2012, Brussels.

Ένα πρόβλημα διαφορετικής φύσης

Η κριτική που θέλει τους Έλληνες να είναι «τεμπέληδες και ότι δεν διαθέτουν επαρκή προσόντα» δεν επιβεβαιώνεται από τα δεδομένα. Οι Έλληνες εργάζονται κατά μέσο όρο περισσότερο από την πλειονότητα των Ευρωπαίων, ενώ το επίπεδο εκπαίδευσης και προσόντων τους κινείται στα ίδια επίπεδα με τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Συνεπώς, το πραγματικό ερώτημα στην περίπτωση της Ελλάδας φαίνεται να είναι το εξής: δεδομένων του υψηλού επιπέδου τυπικών προσόντων και των πολλών ώρες εργασίας, γιατί η ανταγωνιστικότητα της χώρας μας βρίσκεται σε πολύ χαμηλά επίπεδα; Προφανώς, στόχος του παρόντος άρθρου δεν είναι να δώσει μια ολοκληρωμένη απάντηση σε αυτό το ερώτημα. ωστόσο, θα μπορούσαμε να πούμε ενδεικτικά ότι ένας από τους σημαντικότερους λόγους για τη χαμηλή ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας υπήρξε το υψηλό μοναδιαίο κόστος εργασίας, δηλαδή η ονομαστική δαπάνη ανά εργαζόμενο, προσαρμοσμένη στην παραγωγικότητα της εργασίας. Η ονομαστική μισθολογική δαπάνη ανά εργαζόμενο στην Ελλάδα, μεταξύ 2001 και 2007, αυξήθηκε κατά 41,3%, ενώ η παραγωγικότητα της εργασίας κατά 17,2%. Στην ίδια περίοδο, η σωρευτική αύξηση της μισθολογικής δαπάνης ανά εργαζόμενο στην Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν 20,2%, ενώ η παραγωγικότητα της εργασίας

αυξήθηκε κατά 9,6%.² Η αναντιστοιχία ανάμεσα στη μισθολογική δαπάνη και την παραγωγικότητα επηρεάζεται από τα δομικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας, όπως το γεγονός ότι η απασχόληση στον ιδιωτικό τομέα είναι συγκεντρωμένη κυρίως σε μικρομεσαίες και σε οικογενειακές επιχειρήσεις, οι οποίες παράγουν μη-εμπορεύσιμα αγαθά και υπηρεσίες. Το μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων, η χαμηλή συγκέντρωση κεφαλαίων που βασίζεται σε εγχώριες ιδιωτικές επιχειρήσεις και το νομοθετικό πλαίσιο που διέπει την αγορά προϊόντων-υπηρεσιών, εμποδίζουν την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και δημιουργούν εμπόδια στη διάδοση των νέων τεχνολογιών και της καινοτομίας. Τέλος, η αναντιστοιχία των δεξιοτήτων, όπως αναδείχτηκε παραπάνω, επηρεάζει και αυτή την ανταγωνιστικότητα, καθώς οδηγεί σε αναποτελεσματική χρησιμοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού. Για μια ακόμη φορά, η αναντιστοιχία οφείλεται σε δομικούς και θεσμικούς παράγοντες, όπως η απουσία σύνδεσης μεταξύ των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης και της αγοράς εργασίας, ο χαμηλός δείκτης κινητικότητας των εργαζομένων και η ασύμμετρη πληροφόρηση μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων.

2. European Commission (2012) Employment and Social Developments in Europe 2012, Brussels, σσ. 300-303.

Οι Έλληνες δεν Πληρώνουν Φόρους;

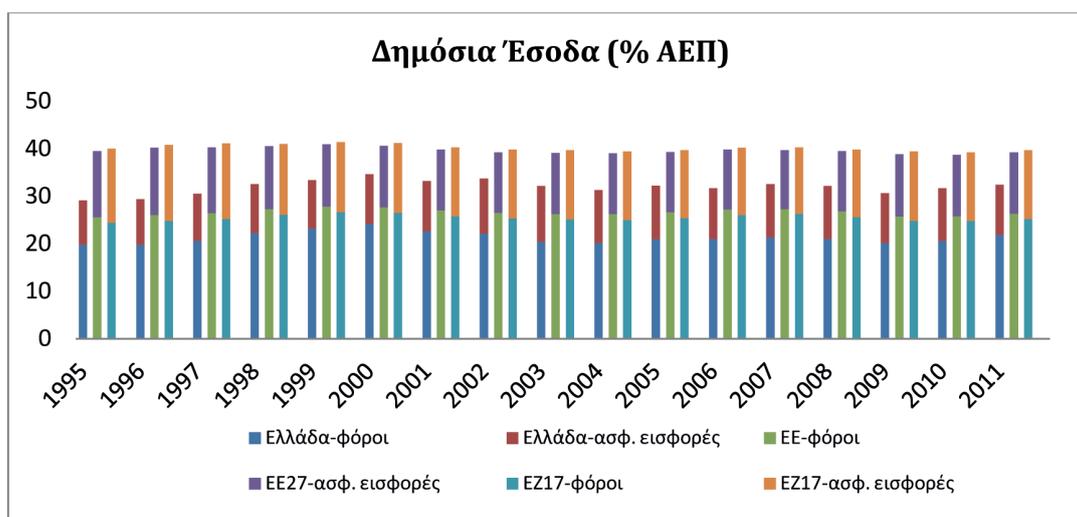
Μαριάνθη Αναστασάτου

Οικονομολόγος, Ελληνικό Συμβούλιο Οικονομικών Εμπειρογνομόνων και
Επιστημονικός Συνεργάτης, Παρατηρητήριο για την Κρίση (ΕΛΙΑΜΕΠ)

Πρόβλημα χαμηλών δημοσίων εσόδων

«Οι Έλληνες δεν πληρώνουν φόρους». Πρόκειται για μια δήλωση που διατυπώνεται τόσο συχνά από διακεκριμένες προσωπικότητες του πολιτικού κόσμου και από τα μέσα, η οποία έχει δημιουργήσει ένα πολύ ισχυρό -και πολύ αρνητικό- στερεότυπο. Είναι όμως αλήθεια; Οι αριθμοί μπορεί να αποτελούν ισχυρά αποδεικτικά στοιχεία, αλλά η ερμηνεία τους εξαρτάται από το ερώτημα που κάθε φορά τίθεται. Η ανάλυση που ακολουθεί επιχειρεί να αναδείξει σε ποιον βαθμό η παραπάνω δήλωση αποκρύπτει συγκεκριμένα ζητήματα και χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας.

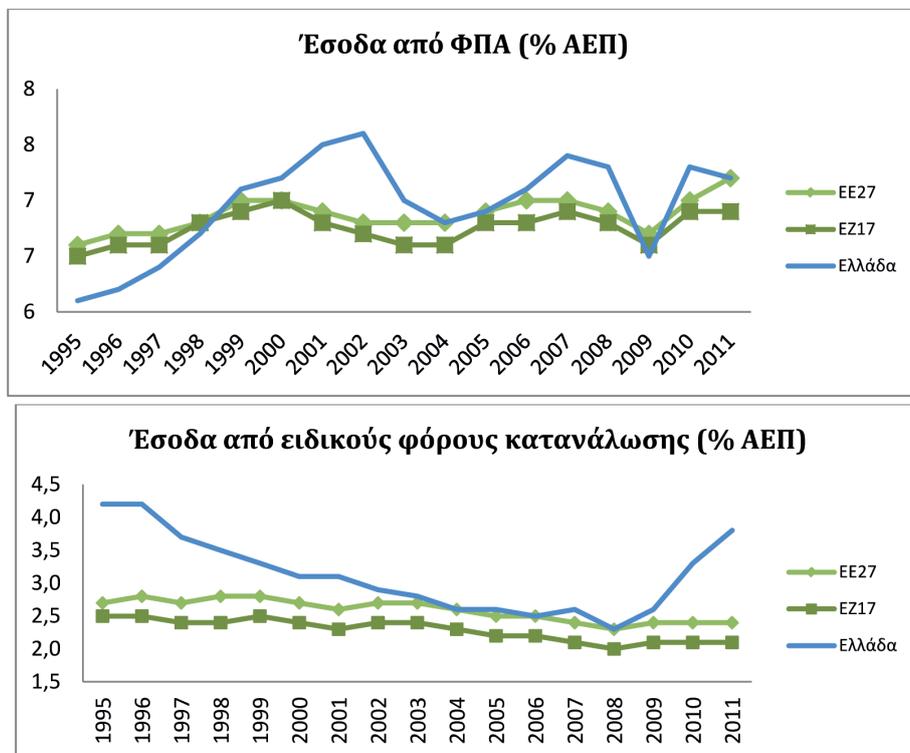
Πράγματι, τα δημόσια έσοδα της Ελλάδας υπολείπονται κατά πολύ σε σχέση με τα έσοδα της πλειοψηφίας των κρατών-μελών της ΕΕ. Σύμφωνα με τη Eurostat, την περίοδο 1995-2011, ο μέσος όρος των συνολικών εσόδων από φόρους ήταν 21,3% του ΑΕΠ στην Ελλάδα, σε σύγκριση με 26,6% που σημείωσαν τα υπόλοιπα μέλη της Ένωσης των 27 (ΕΕ-27). Κατά την ίδια περίοδο στην Ελλάδα, οι συνολικές εισπράξεις από φόρους και ασφαλιστικές εισφορές ανήλθαν στο 31,9% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο, σε σύγκριση με το μέσο 40% στην ΕΕ-27 και στην ευρωζώνη των 17. Με βάση αυτούς τους αριθμούς, η Ελλάδα κατατάσσεται στην 20ή θέση ανάμεσα στα κράτη-μέλη της ΕΕ (συμπεριλαμβανομένων των ασφαλιστικών εισφορών) ή στην 21η (εξαιρουμένων των ασφαλιστικών εισφορών).

Πηγή: Eurostat

Η φορολογία στην Ελλάδα

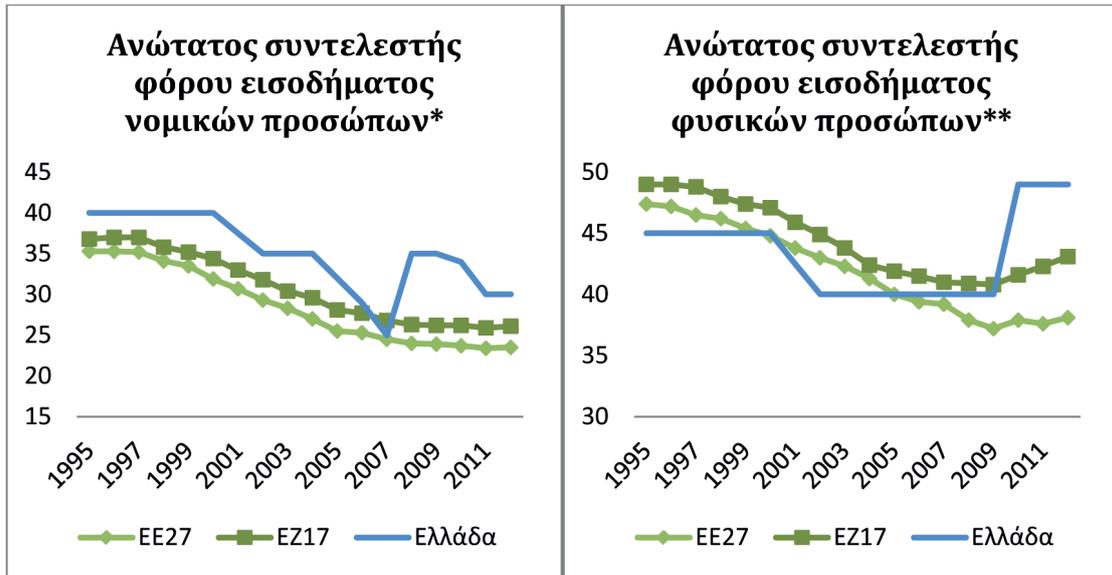
Για να προσδιοριστεί η πηγή του προβλήματος, θα πρέπει να εξεταστεί σε μεγαλύτερο βάθος η σύνθεση των εσόδων βάσει των διαφορετικών τύπων φορολογίας. Σύμφωνα με μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής¹, η φορολογική επιβάρυνση στην Ελλάδα κλίνει περισσότερο προς την έμμεση φορολογία η οποία αντιπροσωπεύει το 40% της συνολικής φορολογίας στην Ελλάδα ενώ αποτελεί το 34% στην ΕΕ-27, κατά την περίοδο 1995-2011. Πρόκειται για ένα σοβαρό ζήτημα καθεαυτό, αφού η έμμεση φορολογία αποτελεί άνιση κατανομή της συνολικής φορολογικής επιβάρυνσης μεταξύ των Ελλήνων πολιτών. Επιπρόσθετα, οι έμμεσοι φόροι διαταράσσουν την κατανομή των πόρων και επηρεάζουν τα κίνητρα των οικονομικών παραγόντων. Παρόλα αυτά, οι έμμεσοι φόροι είναι ευκολότεροι στην είσπραξή τους, ενώ επί τους παρόντος συμβάλλουν και στην επίτευξη του περιορισμού της ιδιωτικής κατανάλωσης, στόχος που έχει τεθεί με το πρόγραμμα προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας.

Πηγή: Eurostat

Εξετάζοντας τις δύο κύριες μορφές έμμεσης φορολογίας, δηλαδή του ΦΠΑ και των ειδικών φόρων κατανάλωσης, διαπιστώνεται ότι οι Έλληνες πληρώνουν ίσο ή και μεγαλύτερο ποσοστό έμμεσων φόρων στο ΑΕΠ σε σχέση με τους Ευρωπαίους εταίρους τους. Για την περίοδο 1995-2011, τα έσοδα από τον ΦΠΑ κυμαίνονταν κατά μέσο όρο στο 7% του ΑΕΠ στην Ελλάδα, υψηλότερα από τα αντίστοιχα στην ΕΕ-27 (6,9% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο) και στην Ευρωζώνη (6,8% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο). Παρομοίως, τα έσοδα από τους φόρους κατανάλωσης για την ίδια περίοδο ανήλθαν σε 3,1% του ΑΕΠ στην Ελλάδα, σε 2,6% στην ΕΕ-27 και σε 2,3% στην Ευρωζώνη.

1. "Taxation trends in the European Union"

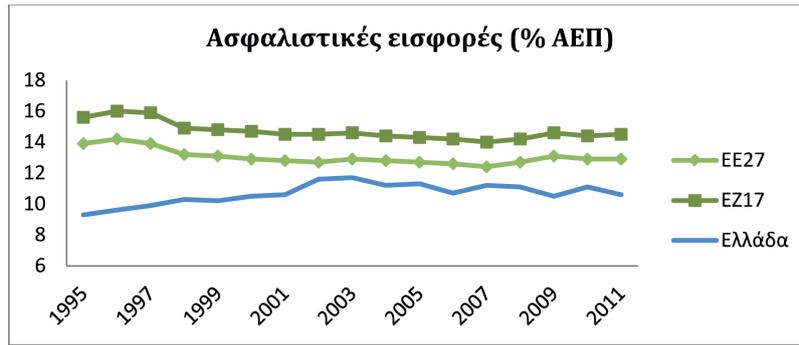
Πηγή: Taxation trends in the European Union, Eurostat Statistical Books, 2012

* Ο φορολογικός συντελεστής αναφέρεται στον «βασικό» (μη-στοχοθετημένο) ανώτατο συντελεστή, συμπεριλαμβανομένων των υφιστάμενων προσαυξήσεων και των μέσων όρων από τους τοπικούς φόρους. Ως εκ τούτου, στην περίπτωση της Ελλάδας έχει συμπεριληφθεί και η ειδική εισφορά, η οποία θεσπίστηκε το 2009.

** Οι φορολογικοί συντελεστές περιλαμβάνουν υφιστάμενες επιβαρύνσεις και μέσους όρους των τοπικών φόρων. Ως εκ τούτου, στην περίπτωση της Ελλάδας έχει συμπεριληφθεί και η ειδική εισφορά, η οποία θεσπίστηκε το 2009.

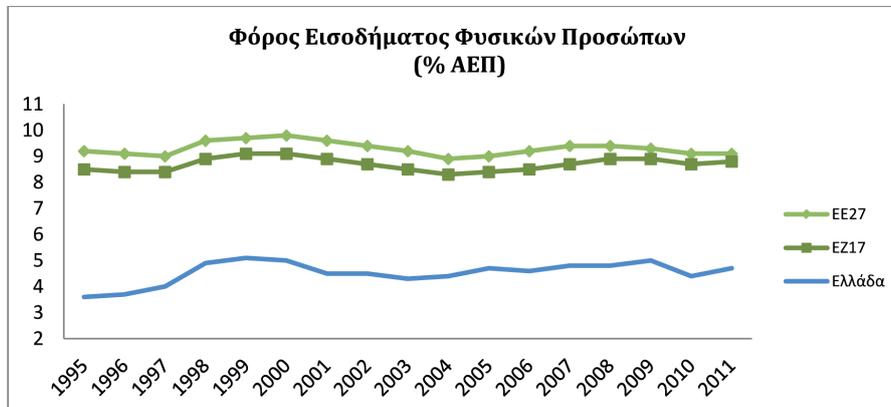
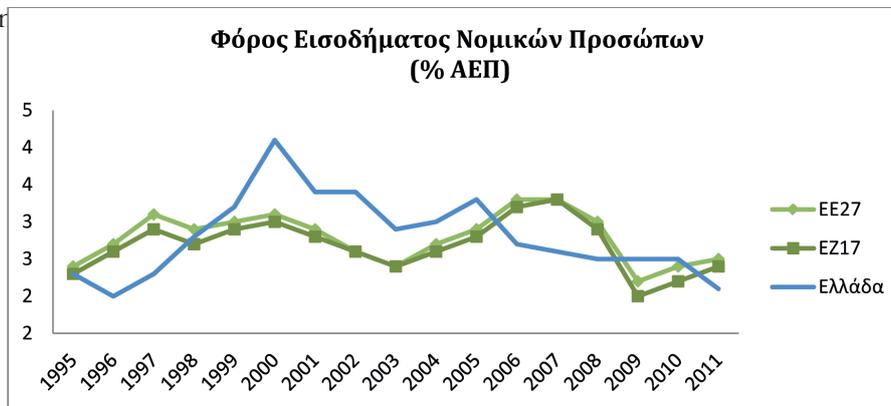
Η παραπάνω ανάλυση καταδεικνύει ότι η ασθενική απόδοση της Ελλάδας στον τομέα των εσόδων σχετίζεται κυρίως με την άμεση φορολογία, δηλαδή με τον φόρο εισοδήματος νομικών προσώπων (ΦΕΝΠ) και τον φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων (ΦΕΦΠ). Στη συνέχεια, και προκειμένου να διερευνηθεί περαιτέρω αυτή η σχέση, θα εξεταστούν οι φορολογικοί συντελεστές και οι συντελεστές ασφαλιστικών εισφορών καθώς και τα αντίστοιχα έσοδα.

Όσον αφορά στους συντελεστές φορολόγησης εισοδήματος νομικών προσώπων, η Ελλάδα είχε το 2012 τον έκτο υψηλότερο ανώτατο (θεσομοθετημένο) φορολογικό συντελεστή στην ΕΕ-27, ενώ έχει έναν από τους υψηλότερους ανώτατους συντελεστές στο μεγαλύτερο διάστημα της περιόδου 1995-2012. Παρομοίως, ο ανώτατος συντελεστής στον φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων είναι ο όγδοος υψηλότερος στην ΕΕ-27. Επιπλέον, τα στοιχεία του ΟΟΣΑ που προκύπτουν από την έρευνα «Taxing Wages» δείχνουν ότι, για το 2012, ο μέσος φορολογικός συντελεστής στην Ελλάδα βρίσκεται κάτω από τον μέσο όρο των κρατών-μελών του ΟΟΣΑ, ενώ το μέσο μη-μισθολογικό κόστος εργασίας -δηλαδή φόρος εισοδήματος συν ασφαλιστικές εισφορές- είναι μεταξύ των υψηλότερων του ΟΟΣΑ. Επομένως, προκύπτουν δύο συμπεράσματα. Πρώτον, η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από μια μεροληψία υπέρ των ασφαλιστικών εισφορών σε σχέση με το φόρο εισοδήματος. Δεύτερον, ο μέσος φορολογούμενος στην Ελλάδα δεν φορολογείται τόσο βαριά όσο στις άλλες χώρες του ΟΟΣΑ, αλλά οι συντελεστές για τα υψηλότερα εισοδήματα είναι σχετικά περισσότερα αναδιανεμητικοί.

Πηγή: Eurostat

Όσον αφορά στα δημόσια έσοδα από τη φορολογία εισοδήματος, η Ελλάδα υστερεί σε σχέση με τους Ευρωπαίους εταίρους της ως προς τα έσοδα από ασφαλιστικές εισφορές ως ποσοστό του ΑΕΠ ενώ το μερίδιο των εσόδων που προέρχονται από τον φόρο εισοδήματος νομικών προσώπων εναρμονίζεται με τα αντίστοιχα ποσοστά των Ευρωπαίων εταίρων. Η εικόνα όμως είναι πολύ απογοητευτική για τα έσοδα από τον φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαπέντε ετών, τα εν λόγω έσοδα είναι σημαντικά χαμηλότερα σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ-27. Πιο συγκεκριμένα, για την περίοδο 1995-2011, τα μέσα έσοδα από τον ΦΕΦΠ στην Ελλάδα ήταν 4.5% του ΑΕΠ, σε σχέση με

Πληρώνουν Φόρους οι Έλληνες;

Η παραπάνω ανάλυση δείχνει ότι το πρόβλημα εντοπίζεται κυρίως στον τομέα της φορολογίας εισοδήματος φυσικών προσώπων. Παρόλο που το παρόν άρθρο δεν έχει ως στόχο να εξετάσει τον βαθμό στον οποίο τα χαμηλά φορολογικά έσοδα προκύπτουν από ακατάλληλους συντελεστές ή μειωμένη συμμόρφωση, η βιβλιογραφία υποδεικνύει ότι η φοροδιαφυγή των φυσικών προσώπων αποτελεί όντως σημαντικό ζήτημα στην Ελλάδα. Φυσικά, το εν λόγω ζήτημα είναι διαφορετικής έντασης σε διαφορετικά σημεία της καμπύλης κατανομής του εισοδήματος ή σε διαφορετικές επαγγελματικές ομάδες.^{2,3}

Μήπως οι Έλληνες είναι γενετικά προδιατεθειμένοι να φοροδιαφεύγουν; Προφανώς όχι. Αναμφισβήτητα, υπάρχουν μικρότερα περιθώρια φοροδιαφυγής μεταξύ των μισθωτών υπαλλήλων και των συνταξιούχων. Παρόλα αυτά, όλα τα κράτη αντιμετωπίζουν μεγαλύτερη πρόκληση όταν πρόκειται για τη φορολογική συμμόρφωση των αυτοαπασχολούμενων. Στην Ελλάδα, το ποσοστό του εργατικού δυναμικού που αφορά τους αυτοαπασχολούμενους είναι ασυνήθιστα υψηλό.⁴ Αυτό οφείλεται, εν μέρει, στην ελληνική κουλτούρα που συνοψίζεται στη φράση «προτιμώ να είμαι αφεντικό του εαυτού μου», αλλά και η ελλιπής επιβολή της φορολόγησης ασφαλώς και ενθαρρύνει τους Έλληνες να είναι αυτοαπασχολούμενοι. Αυτό που πρέπει να τονιστεί είναι ότι το σχετικά μεγάλο ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων στην Ελλάδα σχετίζεται, επίσης, με ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ελληνικής οικονομίας, δηλαδή με τον μεγάλο και κατακερματισμένο αγροτικό τομέα και με το μικρό κλήρο που οφείλεται και σε ιστορικούς λόγους.⁵

Εν τέλει, πληρώνουν φόρους οι Έλληνες; Ορισμένοι πληρώνουν πολλούς, ίσως περισσότερους απ' όσους θα έπρεπε με δεδομένα τους υψηλούς ανώτατους συντελεστές ΦΕΦΠ, τους σχετικά υψηλούς συντελεστές ασφαλιστικών εισφορών και την πληθώρα έμμεσων φόρων. Άλλοι, ωστόσο, δεν πληρώνουν αρκετά. Και δεν είναι αναγκαστικά μόνο οι εύποροι που φοροδιαφεύγουν.⁶ Ούτε το πρόβλημα είναι στο ελληνικό DNA. Πρέπει να κοιτάξουμε σε παράγοντες όπως η γραφειοκρατία και οι περιορισμοί στις δυνατότητες της φορολογικής διοίκησης, η περίπλοκη νομοθεσία και οι εξελιγμένες μορφές απάτης

2. Οφείλουμε να κάνουμε μια επισήμανση αναφορικά με τη σχετικά χαμηλή κατάταξη της Ελλάδας οχετικά με τον μέσο συντελεστή ΦΕΦΠ. Το γεγονός αυτό δεν συνεπάγεται απαραίτητα ότι πρέπει να αυξηθεί ο συντελεστής. Ο βαθμός στον οποίο ορισμένοι κάποιοι φορολογούμενοι φοροδιαφεύγουν τούς επιτρέπει να επωφελούνται από φοροαπαλλαγές και χαμηλούς συντελεστές ΦΕΦΠ που προορίζονται για μερίδες της κοινωνίας με χαμηλά εισοδήματα, επηρεάζοντας έτσι αρνητικά τα δημόσια έσοδα.

3. Βλ., μεταξύ άλλων, Artavanis et al (2012), Buehn and Schneider (2012), Matsaganis and Flevotomou (2010).

4. Τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού δείχνουν ότι οι αυτοαπασχολούμενοι στην Ελλάδα είναι περίπου διπλάσιοι σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ ή της ευρωζώνης, ποικίλοντας μεταξύ 35% και 30% της συνολικής απασχόλησης κατά τη διάρκεια των τελευταίων 15 ετών, σε σύγκριση με το 15% (κατά μέσο όρο) στην ΕΕ και στην Ευρωζώνη.

5. Τα στοιχεία της Eurostat οχετικά με το εργατικό δυναμικό δείχνουν ότι στις αρχές της δεκαετίας '90 το ποσοστό των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα αποτελούσε το 20% περίπου του συνόλου των εργαζομένων, δηλαδή τέσσερις φορές μεγαλύτερο από τον μέσο όρο της ΕΕ (5,5%) και πολύ υψηλότερο από τα κράτη της νότιας Ευρώπης, π.χ. Ιταλία (7%), Ισπανίας (9%), Πορτογαλία (11%). Ωστόσο, το ποσοστό αυτό παρουσιάζει τάσεις μείωσης κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες, αν και εξακολουθεί να είναι διπλάσιο του Ευρωπαϊκού μέσου όρου.

6. Βλ., μεταξύ άλλων, Matsaganis & Flevotomou (2010).

από τις οποίες υποφέρουν όλα τα μέλη της ΕΕ (π.χ. απάτη τύπου «καρουζέλ» ή κυκλική απάτη). Επιπλέον, η ίδια η δομή της ελληνικής οικονομίας δυνάμει επιτρέπει την εκδήλωση περισσότερων περιστατικών φοροδιαφυγής, σε σχέση με άλλα κράτη. Οι σαρωτικές διαρθρωτικές αλλαγές που εφαρμόζονται σήμερα στην Ελλάδα, όπως η μεταρρύθμιση της φορολογικής διοίκησης, συμπεριλαμβανομένης της δημιουργίας μιας ημιαυτόνομης γενικής γραμματείας δημοσίων εσόδων, τα νέα πληροφοριακά συστήματα που θα διασυνδέουν τις φορολογικές υπηρεσίες, οι έλεγχοι βάσει ανάλυσης κινδύνου, η χρήση έμμεσων ελεγκτικών μεθόδων, οι μεταρρυθμίσεις στη φορολόγηση των αγροτών και άλλων αυτοαπασχολούμενων, και οι μεταρρυθμίσεις σε όλα τα μέτωπα με στόχο τη μείωση της γραφειοκρατίας, έχουν ως στόχο τους να αντιμετωπίσουν αυτά ακριβώς τα προβλήματα.

Παραπομπές

Artavanis, N., A. Morse and M. Tsoustoura (2012), “Tax evasion across industries: Soft credit evidence from Greece”, Chicago Booth Paper No. 12-25.

Buehn, A. and F. Schneider (2012), “Size and development of tax evasion in 38 OECD countries: What do we (not) know?” .

Matsaganis, M. and Flevotomou, M. (2010), “Distributional implications of income tax evasion in Greece”, GreeSE Paper No 31, Hellenic Observatory, London School of Economics.

Οι Έλληνες είναι Εγωιστές

Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος

Αναπληρωτής καθηγητής πολιτικής επιστήμης, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Πανεπιστήμιο Αθηνών και Ερευνητής, ΕΛΙΑΜΕΠ.

Μια εγωιστική κοινωνία;

Υπάρχουν κάποιες ενδείξεις που δείχνουν ότι ακόμα και σε περίοδο οικονομικής κρίσης, συγκριτικά με άλλους Ευρωπαίους, οι Έλληνες δεν έχουν απαλλαγεί από τον ατομισμό ή εγωισμό τους, που είχε καταγραφεί σε παλιότερες εμπειρικές συγκριτικές έρευνες στάσεων και αντιλήψεων.

Όταν σε τέτοια έρευνα το 2002 οι Έλληνες ρωτήθηκαν εάν τείνουν να εμπιστεύονται τους άλλους ανθρώπους, τότε, σε μια κλίμακα από το 0,0-10,0, όπου το 0,0 υποδηλώνει την ανυπαρξία εμπιστοσύνης και το 10,0 την πλήρη εμπιστοσύνη, κατά μέσο όρο έδωσαν χαμηλό βαθμό, δηλαδή 3,6, ενώ ο μέσος όρος (μ.ό.) των υπόλοιπων πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) στην ίδια έρευνα ήταν 5,0. Όταν η ίδια ερώτηση επαναλήφθηκε το 2009, οι Έλληνες και πάλι σημείωσαν χαμηλή βαθμολογία, 3,9 (μ.ό. ΕΕ: 4,9).¹

Ο παγκόσμιος δείκτης «δοικότητας» (World Giving Index), ο οποίος καταρτίζεται από το βρετανικό φιλανθρωπικό ίδρυμα Charities Aid Foundation και δημοσιεύτηκε τελευταία φορά τον Δεκέμβριο του 2012, δείχνει ότι το 2011 μόνο το 5% των Ελλήνων δώρισαν χρήματα σε φιλανθρωπίες. Ακόμη χαμηλότερο (3%) ήταν το ποσοστό αυτών που προσέφεραν εθελοντικά τον χρόνο τους σε φιλανθρωπικές δραστηριότητες. Η επίδοση αυτή κατατάσσει την Ελλάδα πολύ χαμηλά στη λίστα με ερωτώμενους από 146 κράτη που συμμετείχαν στην έρευνα του ανωτέρω Ιδρύματος. Η Ελλάδα είναι στο ίδιο επίπεδο με την Αλβανία, τη Γεωργία, το Μαυροβούνιο και χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής.²

Όσον αφορά τον εθελοντισμό, σε έρευνα του Ευρωβαρόμετρου που πραγματοποιήθηκε στα μέσα του 2011, μόλις το 14% των Ελλήνων απάντησε ότι συμμετέχει σε εθελοντικές δραστηριότητες τακτικά ή περιστασιακά (μ.ό. ΕΕ: 24%).³ Ως εκ τούτου, φαίνεται ότι σε σύγκριση με άλλες κοινωνίες της ΕΕ, στην Ελλάδα, ήδη από τη δεκαετία του 2000, υπήρχε διάχυτη δυσπιστία και καχυποψία. Αυτό δεν φαίνεται να αλλάζει με την οικονομική κρίση που έπληξε τη χώρα από το 2010.

Ωστόσο, μια προσεκτικότερη εξέταση του τρόπου με τον οποίο οι Έλληνες ανταποκρίθηκαν συλλογικά στην κρίση, η οποία έχει οδηγήσει σε δραματικές μειώσεις σε μισθούς, συντάξεις και κοινωνικές παροχές, μπορεί να μας οδηγήσει σε διαφορετικά συμπεράσματα.

1. Βλ. http://www.ekke.gr/html/gr/NewsEvents/ESS4_results.pdf, Annex, Tables 1 and 2, σελ. 28-29.

2. Βλ. <http://www.cafonline.org/PDF/WorldGivingIndex2012WEB.pdf>.

3. Βλ. Special Eurobarometer 75.2, http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2011/juillet/04_07/rapport_%20eb75_2_%20benevolat_en.pdf.

Οι κοινωνικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης

Όπως είναι γνωστό, το Πρώτο Μνημόνιο και η δανειακή σύμβαση του Μαΐου του 2010 οδήγησαν σε εκτεταμένες περικοπές μισθών και ημερομισθίων, πρώτα στον δημόσιο τομέα και στη συνέχεια, με το Δεύτερο Μνημόνιο, από τον Φεβρουάριο 2012, σε περικοπές στον ιδιωτικό τομέα και στις ΔΕΚΟ. Η μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος επηρέασε αρνητικά τη ζήτηση και ακολούθησε η οικονομική ύφεση. Τα ποσοστά ανεργίας, που βρίσκονταν στο 8% το 2008, είχαν φθάσει στο 26% μέχρι το τέλος του 2012.⁴ Την ίδια στιγμή, η ανεργία των νέων (ηλικιακή ομάδα 18-24 ετών) ξεπέρασε το 55%, ενώ χιλιάδες μικρομεσαίες επιχειρήσεις οδηγήθηκαν στη χρεοκοπία.

Η διάρκεια των επιδομάτων ανεργίας στην Ελλάδα είναι δώδεκα μήνες και το ύψος του επιδόματος μόλις 360 ευρώ ανά μήνα, που φυσικά δεν επαρκούν για ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης. Το χειρότερο είναι τα χαμηλά ποσοστά των δικαιούχων του επιδόματος: μόνο το 17% των ανέργων δικαιούνται αυτό το επίδομα, ενώ οι υπόλοιποι αποκλείονται, είτε επειδή ήδη έχουν κάνει χρήση του δικαιώματος, είτε επειδή δεν πληρούν κάποιες άλλες προϋποθέσεις.⁵

Επιπλέον, σε ό,τι αφορά όσους έχουν δουλειά, η ονομαστική αποζημίωση ανά εργαζόμενο μειώθηκε κατά 13% τα τρία τελευταία χρόνια (2010-2012). Ωστόσο, σε σύγκριση με την περίοδο πριν από την κρίση, το κόστος διαβίωσης στις μεγάλες ελληνικές πόλεις δεν μειώθηκε αναλογικά με τη μείωση των εισοδημάτων. Όχι μόνο οι φτωχοί, αλλά και οι πολίτες που παλαιότερα είχαν τη δυνατότητα να αγοράσουν ιδιωτικές υπηρεσίες πρόνοιας και περίθαλψης, τώρα βρίσκονταν σε δυσχερέστατη θέση. Η ζήτηση για υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας και υγειονομικής περίθαλψης αυξήθηκε, αλλά η πολιτεία δεν ήταν ούτε είναι σε θέση να ανταποκριθεί στη ζήτηση. Για λόγους δημοσιονομικής πολιτικής, το κράτος πρόνοιας, ανεπαρκές και αναποτελεσματικό ήδη πριν από το 2010, άρχισε να αναδιπλώνεται ταχύτατα.

Κοινωνική αλληλεγγύη στον απόηχο της κρίσης

Στον απόηχο της κρίσης, η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία, μερικές μεγάλες ιδιωτικές επιχειρήσεις, καθώς και ιδιωτικά κοινωφελή ιδρύματα, αντέδρασαν, σε μια προσπάθεια να κινητοποιήσουν τους πολίτες ώστε αυτοί να προσφέρουν όχι τόσο χρόνο και χρήματα όσο καταναλωτικά αγαθά, όπως τρόφιμα, ρούχα και φάρμακα. Για παράδειγμα, το 2011-2012, ένα δίκτυο αποτελούμενο από την Εκκλησία, τις Ένοπλες Δυνάμεις, τον ελληνικό ραδιοτηλεοπτικό σταθμό ΣΚΑΪ και πολλές αλυσίδες σούπερ μάρκετ, συγκέντρωσε τρόφιμα και ρούχα για διανομή στους άπορους της Αθήνας. Πρόκειται για μια κίνηση πολύ δημοφιλή που συνεχίζεται μέχρι και σήμερα. Η Εκκλησία οργάνωσε συσσίτια και συγκέντρωσε αγαθά που προσέφεραν μεμονωμένοι πολίτες, τα οποία στη συνέχεια διένειμε στους άπορους.

4. Για αυτά και τα υπόλοιπα οικονομικά στοιχεία, βλ. τη βάση δεδομένων του Παρατηρητηρίου του ΕΛΙΑΜΕΠ για την οικονομική κρίση στο <http://crisisobs.gr/%CE%B2%CE%AC%CF%83%CE%B7-%CE%B4%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CF%89%CE%BD/>.

5. Βλ. αποτελέσματα ερευνών του Μάνου Ματσαγγάνη, όπως παρουσιάστηκαν στον διεθνή Τύπο, στο <http://business.financialpost.com/2012/12/06/greek-middle-class-turns-to-crime-as-depression-deepens/>

Εννοείται ότι όλα αυτά δεν ήσαν επαρκή μέτρα για να καλυφθούν οι ανάγκες πλήθους νοικοκυριών, ιδίως εκείνων στα οποία ένας ή περισσότεροι ενήλικες είναι άνεργοι.

Πάντως τέτοιες κινητοποιήσεις για προσφορά στα θύματα της κρίσης διαφημίστηκαν αρκετά, ενώ λιγότερη δημοσιότητα δόθηκε σε ένα νέο φαινόμενο: η ελληνική κοινωνία των πολιτών, η οποία γενικά δεν είναι αναπτυγμένη όσο σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, επίσης παρενέβη για να καλύψει κάποια από τα κενά που άφησε η υποχώρηση του κράτους στην κοινωνική προστασία. Η κινητοποίηση της κοινωνίας των πολιτών συμπεριέλαβε φιλανθρωπικές δραστηριότητες παλιών και νέων ΜΚΟ, καθώς ανεπίσημων, άτυπων δικτύων και ομάδων πολιτών σε τοπικό επίπεδο (γειτονιές, χωριά).

Η κινητοποίηση άτυπων ομάδων στην ανταλλαγή και τη διανομή των βασικών καταναλωτικών αγαθών

Οι άτυπες ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης προέκυψαν μέσα από τα ηλεκτρονικά μέσα (ιστοσελίδες, μπλογκς και μέσα κοινωνικής δικτύωσης) ή από τοπικές πρωτοβουλίες (ανακοινώσεις στον τοπικό τύπο, αφίσες στις γειτονιές). Παρόλο που δεν υπάρχουν μέχρι στιγμής περιεκτικά στοιχεία για τον αριθμό, το μέγεθος, τη γεωγραφική προέλευση και το συγκεκριμένο είδος δραστηριότητας αυτών των ομάδων και δικτύων, φαίνεται ότι είναι διασκορπισμένες σε όλη την Ελλάδα. Η εν εξελίξει έρευνα του ΕΛΙΑΜΕΠ έχει δείξει ότι το 2012 οι ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης αυτού του είδους υπήρχαν σε 17 πόλεις.⁶ Τέτοιες ομάδες ασχολήθηκαν με ανταλλαγές καταναλωτικών αγαθών μεταξύ των μελών τους και με διανομή αγαθών σε πολίτες που τα είχαν ανάγκη. Οι κατά τόπους δημοτικές αρχές βοήθησαν στην κινητοποίηση των πολιτών, διοργανώνοντας «κοινωνικά παντοπωλεία» που στεγάστηκαν σε δημοτικά κτήρια. Κατά κανόνα, ο δήμαρχος παραχωρούσε χώρο στο δημαρχείο, ενώ οι πολίτες και οι ιδιωτικές εταιρείες συμμετείχαν προσφέροντας τυποποιημένα και άλλα τρόφιμα.

Επίσης, ανάμεσα στον Νοέμβριο του 2010 και τον Ιανουάριο του 2012, δημιουργήθηκαν άτυπες ομάδες στην ευρύτερη περιοχή της Αθήνας, οι οποίες συνέλλεγαν φαγητό και το έδιναν με τη σειρά τους σε ΜΚΟ για να το παράσχουν στους άπορους, ή διένειμαν οι ίδιες απευθείας το φαγητό που περίσσευε σε εστιατόρια ή νοικοκυριά. Άλλοι εθελοντές εντάχθηκαν σε άτυπες ομάδες και ΜΚΟ που εστίασαν στην παροχή βασικών υπηρεσιών στους άστεγους, όπως π.χ. προσωρινά καταλύματα, τρόφιμα, κουβέρτες και φάρμακα.

Παροχή υγειονομικής περίθαλψης από ΜΚΟ και άτυπες ομάδες

Πριν από την οικονομική κρίση, τα παιδιά των μεταναστών και οι ασθενείς από τις κοινότητες των μεταναστών και των προσφύγων συχνά δέχονταν περίθαλψη από ΜΚΟ που παρέιχαν υγειονομικές υπηρεσίες. Επρόκειτο για οργανώσεις-παραρτήματα μεγάλων διεθνών ΜΚΟ, όπως οι «Γιατροί χωρίς Σύνορα» και οι «Γιατροί του Κόσμου». Από τα μέσα του 2010 και έπειτα, οι ίδιες οργανώσεις ανέφεραν μια αλλαγή στο κοινωνικό «προφίλ» των ασθενών τους. Πλέον, στις ιατρικές τους υπηρεσίες δεν απευθύνονταν μόνο μετανά-

6. Η επιτόπια έρευνα του ΕΛΙΑΜΕΠ διεξήχθη από τους Δ. Μπουρίκο, Γ. Γλεούδη, Ντ. Καρύδη και Μ. Βελλιανίτη, Αθήνα, Χειμώνας 2012-2013.

στες αλλά και γηγενείς Έλληνες – η περίθαλψη στα δημόσια νοσοκομεία είχε αρχίσει να καταρρέει, ενώ η πρωτοβάθμια ιατρική περίθαλψη παρέμενε υποτυπώδης.

Με τη βοήθεια ορισμένων δημοτικών αρχών, που εξασφάλιζαν τους κατάλληλους χώρους, άτυπες ομάδες ιατρών άρχισαν να δέχονται ασθενείς, των οποίων η εξέταση και θεραπεία γινόταν δωρεάν. Η προαναφερθείσα έρευνα του ΕΛΙΑΜΕΠ έδειξε ότι στο τέλος του 2012 υπήρχαν «κοινωνικά ιατρεία» σε 29 πόλεις της Ελλάδας. Ορισμένες δημοτικές αρχές επίσης συγκέντρωναν φάρμακα και με τη βοήθεια φαρμακοποιών οργάνωσαν «κοινωνικά φαρμακεία». Στα τέλη του 2012 υπήρχαν κοινωνικά φαρμακεία σε 14 πόλεις.

Ωστόσο, η αύξηση της εθελοντικής δραστηριότητας στον τομέα της υγείας μπορεί να μην είναι αρκετή από μόνη της για να αντιμετωπιστούν διαρκώς εντεινόμενα κοινωνικά προβλήματα, όπως, για παράδειγμα, ο αυξανόμενος αριθμός οροθετικών μεταξύ των χρηστών ναρκωτικών ουσιών. Η αποσύνθεση των κοινωνικών υπηρεσιών, οι οποίες πριν από την κρίση είχαν κάνει πρόοδο στην παρακολούθηση και υποστήριξη των χρηστών ναρκωτικών στα αστικά κέντρα, σε συνδυασμό με την έλλειψη πόρων (π.χ. ελλείψεις σε βελόνες και φάρμακα), έχουν δημιουργήσει συνθήκες ευνοϊκές για την εξάπλωση του AIDS ανάμεσα στα πιο ευάλωτα τμήματα του πληθυσμού.

Συμπέρασμα

Στη διάρκεια των τριών τελευταίων ετών, οι Έλληνες συνειδητοποίησαν ότι η οικονομική κρίση ήταν περισσότερο έντονη απ' όσο πολλοί πίστευαν αρχικά και έμελλε να διαρκέσει πολύ περισσότερο απ' όσο όλοι ήλπιζαν. Άρχισαν να οργανώνονται και να βοηθούν ο ένας τον άλλον, με τέτοιο τρόπο που δεν θα μπορούσε να έχει προβλεφθεί με βάση τις χαμηλές επιδόσεις της ελληνικής κοινωνίας στην περίοδο πριν από την κρίση, ως προς όλες τις εκφάνσεις του εθελοντισμού και της φιλανθρωπίας. Η αλλαγή στη συμπεριφορά και τη νοοτροπία αρκετών πολιτών, αναφορικά με τον εθελοντισμό και τη φιλανθρωπία, ούτε καταγράφηκε στις επίσημες έρευνες, ούτε έγινε αμέσως αντιληπτή.

Η κινητοποίηση των ΜΚΟ και των ανεπίσημων ομάδων και δικτύων ισοδυναμεί με την επανεμφάνιση της κοινωνικής αλληλεγγύης. Όπως θα θυμούνται οι μεγαλύτεροι σε ηλικία, κάτι τέτοιο συνέβαινε σε περιόδους πολέμου και φυσικών καταστροφών. Ίσως τελικά οι Έλληνες να μην είναι τόσο εγωϊστές ή ατομιστές όσο κάποιες έρευνες είχαν δείξει.

Εν τούτοις, ο αμεθόδευτος και ασυντόνιστος χαρακτήρας της κινητοποίησης της κοινωνίας των πολιτών, από το 2010 έως σήμερα, μάλλον αποτελεί πρόβλημα για τη μακροπρόθεσμη αυτής της στροφής προς τον εθελοντισμό. Ωστόσο, η εν λόγω στροφή γεννά ελπίδες, όχι για την ενδυνάμωση της φιλανθρωπίας του είδους που υπήρχε τον 19ο αιώνα, αλλά την ανάδυση και στην Ελλάδα ενός βιώσιμου Τρίτου Τομέα, ανάμεσα στο κράτος και την αγορά, στον 21ο αιώνα.

Η Ανατολική Μεσόγειος Είναι μια Ήσυχη Γειτονιά και ο Ρόλος της Ελλάδας Ασήμαντος

Θάνος Ντόκος

Γενικός Διευθυντής, Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ)

Μια έξοδος της Ελλάδας από την Ευρωζώνη («GREXIT») φαντάζει πλέον λιγότερο πιθανή από οποιαδήποτε άλλη στιγμή τους τελευταίους 24 μήνες. Παρόλο που ο όρος ανάκαμψη («Grecoveery») αποτυπώνει καλύτερα την τρέχουσα κατάσταση, η Ελλάδα εξακολουθεί να διατηρεί ορισμένα χαρακτηριστικά μιας εύθραυστης χώρας, ενώ ο κίνδυνος για μια κοινωνική έκρηξη (ή κάποιου είδους κοινωνική παράλυση που θα εμπόδιζε την ταχεία εφαρμογή των απαραίτητων μεταρρυθμίσεων) δεν μπορεί να θεωρηθεί αμελητέος. Με δεδομένη την αστάθεια και τη ρευστότητα στην περιφέρεια της Ευρώπης και συνεκτιμώντας τις αραβικές επαναστάσεις, τον εμφύλιο πόλεμο στη Συρία, το πραξικόπημα στην Αίγυπτο και την ένταση με το Ιράν, καθώς και τις δυτικές ανησυχίες σχετικά με την κατεύθυνση της Ρωσικής εξωτερικής πολιτικής στη νέα περίοδο Πούτιν, εύλογα θα μπορούσε κάποιος να διερωτηθεί εάν η Ευρώπη και οι ΗΠΑ θα μπορούσαν να επιτρέψουν τη δημιουργία ενός κενού ασφαλείας και μιας «μαύρης τρύπας» σε αυτή τη νευραλγική περιοχή, μην αντιδρώντας αποτελεσματικά στη μετατροπή της Ελλάδας σε έναν ακόμη παράγοντα αστάθειας στην Ανατολική Μεσόγειο.

Μια προκαταρκτική αξιολόγηση των συνεπειών της κρίσης στην ελληνική εξωτερική πολιτική θα κατέληγε στο συμπέρασμα ότι η εικόνα, το κύρος και η αξιοπιστία της χώρας έχουν δεχθεί σοβαρό πλήγμα, ενώ η επιρροή της, τόσο εντός της ΕΕ όσο και προς τους γείτονές της, έχει υποστεί σαφή μείωση. Τα διαθέσιμα οικονομικά μέσα για την άσκηση εξωτερικής πολιτικής (τόσο σε όρους «παραδοσιακής/συμβατικής» διπλωματίας, όσο και οικονομικής) έχουν περικοπεί. Έχουν μειωθεί σημαντικά οι αμυντικές δαπάνες και η συμμετοχή της Ελλάδας σε διεθνείς ειρηνευτικές και άλλες επιχειρήσεις (ISAF/Αφγανιστάν, KFOR/ Κόσοβο, Active Endeavour και Operation Ocean Shield (ναυτική επιχείρηση για την καταπολέμηση της πειρατείας στην Ερυθρά Θάλασσα) έχει ήδη περιοριστεί. Ωστόσο, στο πλαίσιο των συμμαχικών υποχρεώσεων και δεσμεύσεων, η Ελλάδα συνεχίζει να επιτρέπει στο ΝΑΤΟ τη χρήση στρατιωτικών εγκαταστάσεων για τις δραστηριότητες της Συμμαχίας στην Ανατολική Μεσόγειο. Οι μόνες, ίσως, θετικές εξελίξεις για την ελληνική εξωτερική πολιτική κατά τη διάρκεια των 2-3 τελευταίων ετών ήταν η οικοδόμηση στρατηγικών δεσμών με το Ισραήλ και οι ρεαλιστικές προοπτικές για ένα πιο έντονο αποτύπωμα της Ελλάδας στον περιφερειακό ενεργειακό χάρτη.

Μολαταύτα, οι –προσωρινά- περιορισμένες δυνατότητες άσκησης εξωτερικής πολιτικής και ουσιαστικού περιφερειακού ρόλου δεν θα πρέπει να συγχέονται με τη γενικότερη γεωστρατηγική αξία της χώρας. Στόχος αυτού του σύντομου κειμένου είναι να αμφισβητήσει το επιχείρημα ότι η Ελλάδα είναι μια χώρα με περιορισμένη στρατηγική αξία. Τουναντίον,

μπορεί να υποστηριχθεί ότι η Ελλάδα παραμένει σημαντική για τα γεωπολιτικά συμφέροντα της Δύσης, για τους εξής πέντε λόγους:

I. Σταθερότητα στα Δυτικά Βαλκάνια

Η Ελλάδα είναι σε θέση να διαδραματίσει σημαντικό σταθεροποιητικό ρόλο στην περιοχή, είτε ως συμβαλλόμενο μέρος σε μια διένεξη, είτε ως εξισορροπτικός παράγοντας μεταξύ των Αλβανών και των Σλάβων στα δυτικά Βαλκάνια. Ανάμεσα στα σημαντικότερα θέματα περιφερειακής ασφάλειας συμπεριλαμβάνονται η διαμάχη της Ελλάδας με την ΠΓΔΜ για το ζήτημα της ονομασίας (όπου απαιτείται μια συμβιβαστική λύση επειγόντως, αλλά η μονόπλευρη πίεση προς την Αθήνα θα μπορούσε να αποδειχθεί αντιπαραγωγική), η αναγνώριση του Κοσσυφοπέδιου και ο μελλοντικός ρόλος του λεγόμενου «αλβανικού παράγοντα» στη νοτιοανατολική Ευρώπη.

II. Μεταναστευτικές Ροές

Η διαχείριση των μεταναστευτικών ροών από τη Μέση Ανατολή, την Ασία και την Αφρική θα εξακολουθήσει να αποτελεί ένα ζήτημα με σημαντικές εξωτερικές και εσωτερικές διαστάσεις και συνέπειες για πολλά κράτη της ΕΕ. Όσο και να προσπαθήσει κάποιος να παραβλέψει ή να υποβαθμίσει τις συνέπειες που έχει η μετανάστευση για την ασφάλεια, οι σχέσεις ανάμεσα στην Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή, ή γενικότερα ανάμεσα στη Δύση και το Ισλάμ, θα επηρεάσουν επίσης την εσωτερική σταθερότητα στις χώρες εκείνες της ΕΕ στις οποίες διαβιούν σημαντικές μουσουλμανικές κοινότητες. Στο πλαίσιο της μετανάστευσης, η Ελλάδα αποτελεί το πλέον ευαίσθητο εξωτερικό σύνορο της ΕΕ. Εκτιμάται ότι το 90% των μεταναστών που εισέρχονται παράνομα στην ΕΕ κάθε χρόνο περνούν από την Ελλάδα, ενώ υποχρεούνται να παραμείνουν εκεί σύμφωνα με τον Κανονισμό Δουβλίνο II (μία κατάσταση που υφίσταται εδώ και αρκετά χρόνια και έχει ανεβάσει τον συνολικό αριθμό των παράνομων μεταναστών σε αφόρτητα υψηλά επίπεδα). Μολονότι δεν υπάρχουν αποδείξεις για οποιαδήποτε σύνδεση μεταξύ μη-νόμιμης μετανάστευσης και ισλαμικής τρομοκρατίας, η ριζοσπαστικοποίηση των κοινωνιών στο μουσουλμανικό κόσμο ενδέχεται να αποτελέσει λόγο ανησυχίας στο μέλλον.

III. Ενεργειακή Ασφάλεια της Ευρώπης

Η προσπάθεια κατοχύρωσης της ευρωπαϊκής ενεργειακής ασφάλειας έχει αυξήσει τη στρατηγική σημασία της νοτιοανατολικής Ευρώπης, ως κόμβου μεταφοράς φυσικού αερίου και νευραλγικής σημασίας περιοχή για την ευρωπαϊκή ενεργειακή ασφάλεια. Προκειμένου να ανταποκριθούν στην αυξανόμενη ζήτηση φυσικού αερίου και να μειώσουν τα υψηλά επίπεδα ενεργειακής εξάρτησης από τη Ρωσία, οι Ευρωπαίοι ιθύνοντες πρέπει να προωθήσουν την υλοποίηση έργων που θα συμβάλλουν στη διαφοροποίηση των πηγών προμήθειας φυσικού αερίου. Παράλληλα, θα πρέπει να βελτιώσουν τις σχέσεις της Ευρώπης με τη Ρωσία σε στρατηγικό επίπεδο. Παρά τα φαινόμενα, οι δύο αυτές επιδιώξεις δεν είναι κατ' ανάγκην αλληλοαναιρούμενες.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο Νότιος Διάδρομος Φυσικού Αερίου μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο. Με δεδομένο ότι ο Αδριατικός Αγωγός (TAP) -ο οποίος θα διασχίζει την Ελλάδα

και την Αλβανία καθ' οδόν προς την Ιταλία- επιλέχθηκε για τη μεταφορά φυσικού αερίου από το Αζερμπαϊτζάν, θα δοθεί ώθηση στην οικονομία και τον περιφερειακό ρόλο της Ελλάδας, καθώς και την περιφερειακή συνεργασία στα Βαλκάνια (μέσω ενεργειακών διασυνδέσεων) και στην ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης. Επιπλέον, η Ελλάδα θα προσπαθήσει να αυξήσει το αποτύπωμά της στον ενεργειακό χάρτη μέσα από επιπρόσθετα έργα, καθώς και από την εκμετάλλευση πιθανών αποθεμάτων υδρογονανθράκων σε διάφορα μέρη της χώρας, κυρίως στη δυτική Ελλάδα και τις θαλάσσιες περιοχές νότια της Κρήτης. Ο Ενεργειακός Διάδρομος Ανατολικής Μεσογείου (East Med Corridor), στον οποίο θα συνεργάζονται η Ελλάδα, η Κύπρος, το Ισραήλ και, ίσως, ο Λίβανος, είναι άλλη μια ενδιαφέρουσα ιδέα. Ενδεχομένως θα μπορούσε να συμπεριληφθεί ακόμη και η Τουρκία, εφόσον υιοθετήσει μια σαφώς πιο εποικοδομητική προσέγγιση στο Κυπριακό πρόβλημα.

IV. Τρωτότητα σε Πιθανή Διείσδυση από Μεγάλες Δυνάμεις Εκτός Δύσης

Ακολουθώντας το παράδειγμα των Ευρωπαίων εταίρων της, η Ελλάδα εξετάζει τις διαθέσιμες ευκαιρίες για βελτίωση των οικονομικών και πολιτικών σχέσεων με υφιστάμενες και αναδυόμενες (εκτός Δύσης) δυνάμεις, τις αποκαλούμενες BRICS. Ιδίως η Ρωσία και η Κίνα επιδεικνύουν έντονο ενδιαφέρον για επενδύσεις στους τομείς των υποδομών ενέργειας και μεταφορών. Στη δεύτερη περίπτωση, η Ελλάδα θα μπορούσε να αναδειχθεί σε οικονομική πύλη για την Κίνα προς τη νοτιοανατολική και την κεντρική Ευρώπη. Ελπίζεται ότι οι Ελληνο-Κινεζικές πολιτικές σχέσεις θα εξακολουθήσουν να αναπτύσσονται ισορροπημένα. Επίσης, η ισορροπημένη εξέλιξη στην Ελληνο-Ρωσική οικονομική και πολιτική συνεργασία ενδέχεται να καταστήσει την Ελλάδα συμπληρωματική «γέφυρα» ανάμεσα στη Δύση και τη Ρωσία, συμβάλλοντας στην πλήρη εξομάλυνση των σχέσεων και στην ανάπτυξη μιας στρατηγικής εταιρικής σχέσης.

V. Το «Καζάνι» της Ανατολικής Μεσογείου

Η Ανατολική Μεσόγειος και οι παρακείμενες περιοχές εξακολουθούν να αποτελούν ένα εξαιρετικά ταραγμένο και ασταθές περιφερειακό υποσύστημα ασφαλείας. Εκτός από το βίαιο εμφύλιο πόλεμο στη Συρία, με δυνητικά καταστροφικές συνέπειες για ολόκληρη την περιοχή, υπάρχει μεγάλη αβεβαιότητα σχετικά με τις μελλοντικές εξελίξεις σε μια σειρά ζητημάτων όπως η πολιτική κατάσταση στην Αίγυπτο, το Παλαιστινιακό πρόβλημα, το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν, ο ρόλος των ισλαμικών κομμάτων σε αρκετές περιφερειακές χώρες, το Κυπριακό πρόβλημα, οι εγχώριες πολιτικές εξελίξεις στην Τουρκία και η συχνά απρόβλεπτη εξωτερική πολιτική της Άγκυρας, καθώς και η ανακάλυψη σημαντικών κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στην Ανατολική Μεσόγειο.

Η απροθυμία των ΗΠΑ και των ευρωπαϊκών χωρών για συμμετοχή σε μια στρατιωτική επέμβαση στη Συρία και η γενικότερη τάση για μια αυξημένη αμερικανική παρουσία στην περιοχή της Ασίας-Ειρηνικού καθιστούν πιο επιτακτική την ανάγκη για ενεργούς περιφερειακούς εταίρους και συμμάχους στην Ανατολική Μεσόγειο. Με δεδομένες τις εγγενείς δυσκολίες στην προσπάθεια προσέγγισης Ισραήλ-Τουρκίας –ως αποτέλεσμα και των τουρκικών περιφερειακών φιλοδοξιών-, οι ΗΠΑ χρειάζονται πρόσθετους εταίρους που θα αποτελούν αποδεκτούς συνομιλητές για τα εμπλεκόμενα μέρη σε διάφορες περιφερεια-

κές συγκρούσεις. Επιπροσθέτως της γεωστρατηγικής θέσης της και των προσφερομένων διευκολύνσεων (ιδιαίτερα της βάσης της Σούδας, της πιο σημαντικής στρατιωτικής εγκατάστασης στην Ανατολική Μεσόγειο), η Ελλάδα έχει μια προνομιακή σχέση –διαφόρων αποχρώσεων και βαθμίδων– με το Ισραήλ, τον Αραβικό κόσμο, το Ιράν, Ρωσία και την Κίνα και θα μπορούσε να παίξει –υπό όρους και προϋποθέσεις, φυσικά–, το ρόλο μιας πρόσθετης γέφυρας με τις χώρες αυτές, συνεχίζοντας να αποτελεί έναν αξιόπιστο περιφερειακό εταίρο για τους δυτικούς συμμάχους της.

Η ελληνική εξωτερική πολιτική πρέπει να επαναπροσδιοριστεί, υπό το φως ενός μεταβαλλόμενου περιβάλλοντος, όσον αφορά στην οικονομία και την ασφάλεια, και να συνεισφέρει –μεταξύ άλλων– και στην εθνική προσπάθεια για την ανόρθωση της οικονομίας. Ωστόσο, θα πρέπει να επιτύχει αυτόν το στόχο με περιορισμένους πόρους και κάτω από χρονική πίεση. Μια «νέα Ελλάδα» θα μπορούσε να αποτελέσει χρήσιμο εταίρο όχι μόνο για την ΕΕ, αλλά και για τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ, σε περιοχές ζωτικής σημασίας για τα ευρωπαϊκά και διατλαντικά συμφέροντα ασφαλείας. Φυσικά, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ελληνική πολιτική ηγεσία να αναλάβει πρωτοβουλίες, σε μια προσπάθεια εκμετάλλευσης των προσφερομένων ευκαιριών.

Η Κύπρος Πληρώνει για τα δικά της λάθη

Σωφρόνης Κληρίδης

Αναπληρωτής Καθηγητής Οικονομικών, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Ένα πρόωρο πείραμα

Τον Μάρτιο του 2013, η Κύπρος έγινε το τέταρτο κράτος της ευρωζώνης που έλαβε πακέτο διάσωσης από την τρόικα των διεθνών δανειστών. Ήταν ίσως η πιο αμφιλεγόμενη από τις τέσσερις συμφωνίες, εξαιτίας της διάταξης που προέβλεπε διάσωση με ίδια μέσα (“bail-in”): για πρώτη φορά, θα χρησιμοποιούνταν χρήματα των καταθετών για την ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών που αντιμετώπιζαν πρόβλημα. Η ιδέα είχε συζητηθεί χαμηλόφωνα στους πολιτικούς κύκλους για αρκετούς μήνες πριν από τη συμφωνία, αλλά η εφαρμογή της στην πράξη έπεσε ως κεραυνός εν αιθρία για τους περισσότερους και προκάλεσε σάλο. Η συμπερίληψη των ασφαλισμένων καταθετών στην αρχική απόφαση για το κούρεμα ήταν πράγματι ένα εντυπωσιακό γεγονός που έχει βρεθεί στο επίκεντρο έντονης κριτικής.

Η οικονομική αρχή που βρίσκεται πίσω από την ιδέα της συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα έχει βάση: αντί να διασωθούν με χρήματα της πολιτείας (δηλαδή των φορολογουμένων), οι προβληματικές τράπεζες πρέπει να χρηματοδοτήσουν οι ίδιες τις κεφαλαιακές τους ανεπάρκειες με τη συμμετοχή των μετόχων τους και -εάν κριθεί απαραίτητο- των καταθετών. Πρόκειται για μία κίνηση προς της σωστή κατεύθυνση, ωστόσο υπάρχουν αρκετοί λόγοι για τους οποίους η 15η Μαρτίου 2013 δεν ήταν η σωστή στιγμή για την εφαρμογή της:

1. Εκείνη τη στιγμή, δεν υπήρχε επίσημο πλαίσιο που να προβλέπει τη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα, συνεπώς η απόφαση εφαρμόστηκε στην Κύπρο με αποσπασματικό και πρόχειρο τρόπο. Για παράδειγμα, δεν υπήρχε διάκριση μεταξύ των μακροπρόθεσμων καταθέσεων που απέφεραν υψηλές αποδόσεις και των βραχυπρόθεσμων καταθέσεων σε τρεχούμενους λογαριασμούς. Ως εκ τούτου, πολλές εταιρείες έχασαν τεράστια κομμάτια των κεφαλαίων κίνησής τους και προκλήθηκαν σοβαρά προβλήματα ρευστότητας στην καθημερινή λειτουργία της οικονομίας. Τουλάχιστον φαίνεται ότι πήραμε το μάθημά μας: το προσχέδιο της οδηγίας της ΕΕ που συμφωνήθηκε τον Ιούνιο περιλαμβάνει ρητές διατάξεις για την προστασία των μικρών επιχειρήσεων.
2. Οι κανόνες πρέπει να είναι σαφώς προσδιορισμένοι εκ των προτέρων. Οι άνθρωποι που κατέθεσαν τα χρήματά τους στις τράπεζες δεν γνώριζαν ότι η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα ήταν υπαρκτή πολιτική επιλογή.
3. Το κούρεμα εφαρμόστηκε σε δύο συστημικές τράπεζες της Κύπρου και στην ουσία αποδεκάτισε τον τραπεζικό τομέα της χώρας.
4. Οι τράπεζες της Κύπρου βασίζονται στις καταθέσεις και είχαν εκδόσει ελάχιστα ομόλογα. Ως αποτέλεσμα, το βάρος έπεσε σχεδόν αποκλειστικά στους ανυποψίαστους καταθέτες.

5. Δεν υπήρξε καμία προηγούμενη εκτίμηση των επιπτώσεων στην Κυπριακή οικονομία από τη διάσωση με ίδια.

Οι οικονομικές επιπτώσεις της διάσωσης με ίδια μέσα είναι καταστροφικές. Οι συνολικές απώλειες των καταθετών εκτιμώνται σε 8,3 δις € περίπου, ή αλλιώς στο 46% του ΑΕΠ (17,9 δις το 2012). Ο τομέας των χρηματοπιστωτικών και επιχειρηματικών υπηρεσιών, ο οποίος αποτελούσε τη σημαντικότερη κινητήρια δύναμη της Κυπριακής οικονομίας εδώ και αρκετά χρόνια, έχει παραλύσει και δεν υπάρχει κάτι στον ορίζοντα που θα τον αντικαταστήσει.. Μπορεί να χρειαστούν χρόνια μέχρι να οικοδομηθούν εκ νέου το προφίλ και η αξιοπιστία της Κύπρου και να αναπτυχθούν νέοι εξαγωγικοί τομείς. Η απόφαση για συρρίκνωση του τραπεζικού τομέα στο ήμισυ του αρχικού του μεγέθους εν μία νυκτί, οδήγησε σε κρίση ρευστότητας που θα περιορίσει τις προοπτικές ανάπτυξης βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα. Οι περισσότεροι αναλυτές αναμένουν συρρίκνωση της τάξης του 20-25% για τα επόμενα τρία χρόνια. Ήδη πριν από το κούρεμα, η ανεργία βρισκόταν στο 15% και αναμένεται να αυξηθεί σε επίπεδα άνω του 20%.

Άξιζε όντως η Κύπρος αυτή τη μεταχείριση; Γιατί χρησιμοποιήθηκε ένα τόσο αναποτελεσματικό εργαλείο δίχως πρότερη δοκιμή, με φαινομενικά ελάχιστη μέριμνα για τον τεράστιο κοινωνικό του αντίκτυπο; Δεν υπήρχε άραγε καμία εναλλακτική λύση που θα παρείχε στην Κύπρο την αναγκαία υποστήριξη με τρόπο σύμφωνο προς τις αρχές της ΕΕ και χωρίς την πρόκληση τόσο μεγάλης κοινωνικής αναστάτωσης;

Ασπίδα προστασίας για την Ελλάδα

Η Ευρώπη θα έπρεπε να δείξει μεγαλύτερη αλληλεγγύη στην Κύπρο. Θα μπορούσε να έχει αναγνωρίσει το γεγονός ότι τα οικονομικά δεινά της Κύπρου οφείλονταν σε μεγάλο βαθμό στον ανεπαρκή τρόπο με τον οποίο οι Ευρωπαίοι διαχειρίστηκαν την ελληνική κρίση, συμπεριλαμβανομένης της άκαιρης χρονικής στιγμής που επιλέχθηκε για το κούρεμα των ομολόγων της ελληνικής κυβέρνησης, το οποίο κόστισε στις κυπριακές τράπεζες 4,5 δις (25% του ΑΕΠ). Η παρατεταμένη ύφεση στην Ελλάδα έπληξε τις κυπριακές τράπεζες ακόμη περισσότερο, δεδομένου ότι δραστηριοποιούνταν έντονα στην Ελλάδα. Οι κυπριακές τράπεζες στην Ελλάδα ήταν, στην ουσία, ελληνικές τράπεζες· μάλιστα μία από αυτές διοικούσαν στην πράξη από ελληνική διευθυντική ομάδα. Θα ήταν, λοιπόν, δικαιολογημένη μια απόφαση που θα προέβλεπε την κεφαλαιοποίηση των δραστηριοτήτων των κυπριακών τραπεζών στην Ελλάδα κατά τον ίδιο τρόπο που κεφαλαιοποιήθηκαν οι ελληνικές τράπεζες ύστερα από τις απώλειες που υπέστησαν μετά το ελληνικό κούρεμα.

Αντιθέτως, η Κύπρος τιμωρήθηκε εις διπλούν. Όταν τέθηκε προς συζήτηση η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στη διάσωση, η τρόικα επέμεινε να εξαιρεθούν οι καταθέσεις στις κυπριακές τράπεζες της Ελλάδας. Η πρόθεση ήταν σαφής. Ύστερα από μακρά και επίπονη βραδυπορία, η ελληνική οικονομία είχε αρχίσει επιτέλους να επανακάι τη δυναμική της. Το τελευταίο πράγμα που ήθελε η τρόικα ήταν να δει το ελληνικό τραπεζικό σύστημα να καταρρέει, ως αποτέλεσμα της διάσωσης των κυπριακών τραπεζών με ίδια μέσα. Έτσι, η λύση που υιοθετήθηκε ήταν να εξαιρεθούν οι ελληνικές καταθέσεις από το κούρεμα. Ναι μεν προστατεύθηκε έτσι η Ελλάδα, σε βάρος όμως των καταθετών στην Κύπρο. Επίσης,

η τρόικα επέμεινε να πωληθούν οι ελληνικές δραστηριότητες των κυπριακών τραπεζών σε ελληνικές τράπεζες, με αποτέλεσμα μια έμμεση μεταβίβαση επιπρόσθετα των μεγάλων απωλειών λόγω της κρίσης στην Ελλάδα. Επομένως, στην προσπάθειά της να σώσει την Ελλάδα αλλά και να αποκλείσει οποιαδήποτε δίοδο μετάδοσης στην υπόλοιπη ευρωζώνη, η Ευρώπη αποφάσισε να μετακυλήσει το κόστος στην Κύπρο – κάτι που πολλοί θεωρούν άδικο.

Ένα ελαττωματικό μοντέλο;

Πολλοί έχουν ασκήσει κριτική στην ύπαρξη εντός της Ευρώπης χωρών με χαμηλή φορολογία, όπως η Κύπρος, οι οποίες λειτουργούν ως οικονομικά και επιχειρηματικά κέντρα. Ειδικότερα η Γερμανία έχει ταχθεί εδώ και καιρό υπέρ της φορολογικής εναρμόνισης σε ολόκληρη την Ευρώπη. Ο Γερμανός Υπουργός Οικονομικών, Βόλφγκανγκ Σόιμπλε, έχει δηλώσει επανειλημμένως ότι το μοντέλο της Κύπρου απέτυχε και ότι η χώρα θα πρέπει να χαράξει νέα πορεία, ενώ ο Γάλλος ομόλογός του, Πιερ Μοσκοβισί, έφθασε στο σημείο να παρομοιάσει τον τρόπο λειτουργίας της κυπριακής οικονομίας με καζίνο.

Ποιο ήταν ακριβώς το επιχειρηματικό μοντέλο της Κύπρου; Στον απόηχο της τουρκικής εισβολής που κατέστρεψε την οικονομία του νησιού, η Κύπρος αποφάσισε να αναδειχθεί σε οικονομικό και επιχειρηματικό κέντρο. Ο βασικός πόλος έλξης ήταν ο χαμηλός φορολογικός συντελεστής για τις διεθνείς επιχειρήσεις, σε συνδυασμό με την καλή θέση και το κλίμα του νησιού, με ένα νομικό πλαίσιο που βασίζεται στο εθιμικό δίκαιο και με τις υπηρεσίες υψηλού επιπέδου που παρέχουν λογιστές και δικηγόροι σπουδασμένοι στο Ηνωμένο Βασίλειο. Επρόκειτο για μια πολύ επιτυχημένη κίνηση που ανέδειξε τον εν λόγω τομέα σε κινητήρια δύναμη για την ανάπτυξη, ιδίως αφότου η Κύπρος εντάχθηκε στην ΕΕ το 2004. Η ανάπτυξη αυτή συνοδεύτηκε από μια τεράστια επέκταση του τραπεζικού τομέα, ο οποίος έφτασε να έχει μέγεθος εννέα φορές το ΑΕΠ της χώρας το 2009. Η ραγδαία επέκταση του τραπεζικού τομέα δημιούργησε προβλήματα. Οπλισμένες με άφθονη ρευστότητα, οι τράπεζες χρηματοδοτούσαν γενναιόδωρα επιχειρήσεις και νοικοκυριά, τροφοδότησαν μια φρενήρη ανάπτυξη του κατασκευαστικού τομέα και προχώρησαν σε ταχεία επέκταση στο εξωτερικό, ιδίως στην Ελλάδα, όπου δημιούργησαν εκτεταμένα δίκτυα καταστημάτων και επένδυσαν σε κρατικά ομόλογα. Εκ των προτέρων, η επέκταση στο εξωτερικό θα μπορούσε να αποτελεί τμήμα μιας καλοσχεδιασμένης στρατηγικής διασποράς του κινδύνου. Εκ των υστέρων, εξελίχθηκε σε καταστροφή, καθώς η έκθεσή τους στην ελληνική οικονομία «γονάτισε» τις τράπεζες.

Με δεδομένο το αποτέλεσμα, θα μπορούσε εύκολα να υποστηριχθεί ότι το μοντέλο έχει αποτύχει (παρόλο που παραμένει δύσκολο να συμβιβαστεί κανείς με την αναφορά σε «οικονομία καζίνο»). Μολαταύτα, είναι σημαντικό να κατανοήσουμε πού ακριβώς έγκειται η αποτυχία. Η Κύπρος απέτυχε επειδή επέτρεψε στον τραπεζικό της τομέα να διογκωθεί υπέρμετρα και να επεκταθεί πολύ γρήγορα και απερίσκεπτα. Αυτό όμως δεν καθιστά αυτομάτως αποτυχημένη τη στρατηγική μιας χώρας που ειδικεύεται στην παροχή υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις. Τα τελευταία 20 χρόνια η Κύπρος επένδυσε στην οικοδόμηση υποδομών που είναι σχεδιασμένες ώστε να εξυπηρετούν τις ανάγκες της διεθνούς επιχειρηματικής κοινότητας. Έχει καθιερωθεί ως μέρος όπου μπορεί κάποιος να βρει υψηλής

ποιότητας λογιστικές, νομικές και άλλες επιχειρηματικές υπηρεσίες σε ανταγωνιστικές τιμές. Πολλές άλλες χώρες, ανάμεσά τους και ευρωπαϊκές, έχουν ακολουθήσει αντίστοιχες στρατηγικές. Δεν υπάρχει τίποτα το νομικά ή ηθικά μεμπτό στο να λειτουργείς ως επιχειρηματικό κέντρο, εφόσον φυσικά ακολουθούνται οι κανόνες και οι τράπεζες υπόκεινται σε αυστηρό έλεγχο.

Η Κύπρος ακολουθούσε τους κανόνες; Στους μήνες που προηγήθηκαν της απόφασης του Μαρτίου 2013, ο γερμανικός τύπος φρόντισε να δημιουργήσει μια συγκεκριμένη εικόνα της Κύπρου, ως κέντρο ξεπλύματος χρημάτων από τις παράνομες δραστηριότητες των Ρώσων ολιγάρχων. Δημιουργήθηκε έτσι αρνητική πολιτική ατμόσφαιρα και τέθηκαν οι βάσεις για την ηθική αιτιολόγηση της μετέπειτα σκληρής μεταχείρισης της χώρας. Υπάρχει κάποια αλήθεια σε αυτούς τους ισχυρισμούς; Η Κύπρος είχε πράγματι αποκτήσει κακή φήμη για τη νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες τη δεκαετία του '90. Ωστόσο, κατά την προετοιμασία της ένταξης στην ΕΕ, άλλαξε εντελώς το κανονιστικό της πλαίσιο προκειμένου να ανταποκρίνεται στα ευρωπαϊκά πρότυπα. Διεθνείς οργανισμοί όπως η Moneyval¹, κατέταξαν την Κύπρου εξίσου υψηλά με πολλές άλλες ευρωπαϊκές χώρες για τις διαδικασίες που ακολουθεί για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες (AML). Μία περισσότερο εμπειριστωμένη έρευνα υπό την παρότρυνση της τρόικας επεσήμανε αδυναμίες στην εφαρμογή των διαδικασιών AML στην Κύπρο, αλλά δεν αποκάλυψε τίποτα που να δικαιολογεί το κλείσιμο του διεθνούς επιχειρηματικού τομέα της χώρας.

Ίσως η Κύπρος πληρώνει για παλιές αμαρτίες και για λόγους ακροσφαλούς διπλωματίας ενόψει εκλογών σε άλλες χώρες. Η ειρωνεία είναι ότι ανακεφαλαιώνοντας την Τράπεζα Κύπρου με χρήματα των καταθετών, το Eurogroup έχει ουσιαστικά εκχωρήσει την ιδιοκτησία της τράπεζας στους μεγάλους καταθέτες της – τους φερόμενους Ρώσους ολιγάρχες! Στην πραγματικότητα, η συντριπτική πλειοψηφία των Ρώσων που διατηρούν τα χρήματά τους στην Κύπρο εικάζεται ότι είναι ιδιοκτήτες μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων και όχι ολιγάρχες (μήπως καλύτερα να τους αποκαλούσαμε «πολυάρχες»);, ενώ στους μεγάλους καταθέτες συμπεριλαμβάνονται πολλά συνταξιοδοτικά ταμεία, ταμεία πρόνοιας και επενδυτικά προγράμματα (τύπου 401-k), που είδαν τις αποταμιεύσεις τους να εξανεμίζονται.

Πολύ υψηλό το τίμημα

Η Κύπρος έχει διαπράξει πολλά σφάλματα. Επέτρεψε στον τραπεζικό της τομέα να μεγαλώσει υπέρμετρα και να επεκταθεί στο εξωτερικό πολύ βιαστικά και απρόσεκτα. Για μια δεκαετία επιδόθηκε στον υπερδανεισμό και την υπερκατανάλωση. Όταν πρωτοεκδηλώθηκε η διεθνής κρίση το 2008, απέτυχε να εκτιμήσει την έκταση των δυνητικών επιπτώσεων. Ακόμη και μετά την αναδιάρθρωση του ελληνικού χρέους, η κυπριακή κυβέρνηση έδειχνε να αγνοεί το προφανές και παρέλειψε να αναλάβει οποιαδήποτε ουσιαστική διορθωτική δράση.

1. Σ.τ.Μ. Πρόκειται για την επιτροπή εμπειρογνομόνων για την αξιολόγηση των μέτρων κατά της νομιμοποίησης προσόδων από παράνομες δραστηριότητες. Η επιτροπή αποτελεί εποπτικό όργανο του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Έχει έρθει η ώρα η Κύπρος να πληρώσει για τα λάθη της. Αυτό είναι απολύτως κατανοητό, όμως ο λογαριασμός είναι αδικαιολόγητα υψηλός. Η Κύπρος δεν πληρώνει μόνο για τα δικά της λάθη. Πληρώνει για μια σειρά από λανθασμένες πολιτικές της ΕΕ στη διαχείριση της κρίσης χρέους. Πληρώνει για το γεγονός ότι είναι μικρή, οπότε και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως πεδίο δοκιμών και ως παράδειγμα για άλλες σπάταλες χώρες. Μπορεί να είναι διδακτικό εργαλείο και αποτελεσματική προσέγγιση για την επίτευξη πειθαρχίας, αλλά ελάχιστα συμβαδίζει με τις αρχές της δικαιοσύνης και της αλληλεγγύης που ασπάζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση. Καθώς στέκεται και παρατηρεί ακόμη ένα ευρωπαϊκό κράτος να βυθίζεται στην ύφεση, η ΕΕ καλό θα ήταν να ρίξει μια μακρά και σκληρή ματιά στον καθρέφτη.